

2

L. Coelij Lactantij firmiani diuinay institutionū aduersus gen-
tes Liber quintus de iusticia ad Constantinum impatorem.

Quod iniquū & impiū ē aī dānare psonā : uel cām q̄ de merito eius
cognoscē: & quare sapiētia sit uiciēda religioni: & quare sapiētia
hui⁹ mūdi litteras sacras cōtēpserit: & q̄ eloq̄ntia sēculo seruit:
& q̄ plezq; ut melius ellucescat ex idustria ipugnat ueritatē: q̄ fe-
re semp idoneis assertoribus indiget. C. i.

On ē apud me dubiū Cōstātine ipator maxie qn
h opus nostz quo singularis ille rez conditor: &
hui⁹ imēsi operis rector asserit. Si qs attigerit ex
istis iēptē religionis: ut sūt nimia supstitiōe ipar-
tientes: iſectet etiā maledictis: ut uix lectio foitaf
se pncipio affligat: pūciat: excreet: seq; i expiabili scelē cōtamina-
ri atq; astrigi putet: si hęc aut legat patiēter aut audiat. Ob h tñ si
fieri pōt hūanitatis iure postulam⁹: ut non p̄us dānet: q̄ uniuersa
cognouerit. Nā si sacrilegis & pditorib⁹ & ueneficis ptās defē-
dēdi sui dat: nec p̄dānari quēq̄ icognita cā licet: nō iniuste petere
uidemur: ut si qs erit ille q̄ iciderit in hęc: si leget plegat: si audiet
fnām: differat i extremū: sed noui hominū p̄tinātiā: nūq̄ ipetra-
bimus. Timēt enī ne a nobis reuicti manus dare aliqñ clamante
ipsa ueritate cogantur. Obstrepunt igitur: & intercedūt ne audi-
ant: & oculos suos opp̄mūt: ne lumē uideāt qd' offerim⁹. Quo
plane ipsi diffidentiā suę perditę rationis oñdūt: cū neq; cogno-
scere neq; congregari audent: quia sciunt se facile supari. Et iccirco
disceptatione sublata pellitur e medio sapiētia uigeritur: ut ait
Ennius. Et q̄ student dānare tanq̄ nocentes quos utique sciunt
innocentes: constare de ipsa innocentia nolunt: quasi uero maior
iniquitas sit probatam innocentiam dānasse q̄ inauditam. Sed
(ut dixi) uerentur: ne si audierint damnare nō possint. Et iō cul-
tores dei summi hoc est iustos homines torquent: interficiunt:
exterminant: nec causas odioz ipsi reddere possunt: qui tam ue-
bementer oderunt: quia ipsi errant: irascuntur bis qui uiam uerā
sequūtur: & cū corrigere se possint: errores suos insup crudeli-
bus factis coaceruant: innocentium cruore maculant: & dicatas
deo mētes euisceratis corporib⁹ detorquēt: cū talib⁹ nūc congre-
di & disputare cōtēdimus. Hos ad ueritatē ab inepta psuasione

traducere: q̄ sanguinē facilius hauserūt: q̄ uerba iustorum. Quid
igit̄? Operā ne p̄demus? Minime. Nam si lucrari hos a morte: ad
quā cōcitissime tēdūt: nō potuerim⁹: si ab illo itinē de morte
ad uitā lucēq; reuocare: quoniā ipsi saluti suę repugnāt: n̄ros tñ
cōfirmabim⁹: quoꝝ nō ē stabilis ac solidis radicib⁹ fundata & fi
xa sn̄ia. Nutant enī plurimi & maxie: q̄ litteraz aliqd attigerūt.
Nā & ī hoc philosophi & oratores & poetę p̄nciosi sūt: q̄ in
cautos animos facile irrbetire possunt suauitate sermonis & car
minū dulci modulatione currētū. Ob eāq; cām uolui sapientiā
cū religione cōiūgere: ne qd studiosis illa inanis doctrina possit
officere: ut iam scientia litterarum nō mō nihil noceat religioni
atq; iusticię: sed etiā profit̄ q̄ plurimū: si is q̄ eas didicerit sit ī uir
tutib⁹ instructior & ī ueritate sapiētior. Pręterea etiā si nulli ali
nobis certe p̄derit: delectabit se cōscientia: gaudebitq; mens se
in ueritatis luce nersari: quod ē animę pabulū incredibili quadaꝝ
iocūditate perfusum. Verum non est desperandum: fortasse nō
canimus surdis. Hęc enim tam in malo statu res est: ut desint sa
ne mentis quibus & ueritas placeat: & monstratum sibi rectum
iter & uideant & sequantur. Circūliniatur modo poculum cele
stis sapientię melle: ut possint ab ip̄rudentib⁹ amara remedia si
ne offensione potari: dū illiciēs p̄ma dulcedo acerbitatē saporis
asperī sub prętextu suauitatis occultat. Nā hęc ip̄rimis causa est:
cur apud sapientes & doctores & principes huius sęculi scriptu
ra sancta fide careat: q̄ propheteꝝ communi ac simplici sermone
ut ad populum sunt locuti. Contemnuntur itaq; ab his q̄ nihil
audire ul̄ legere nisi expolitum ac disertū uolūt: nec qc̄q; īberere
animis eoꝝ pōt: nisi qd̄ aures blandiori sono mulcet. Illa uero q̄
fordida uidentur anilia: inepta: uulgaria existimātur. Ideo nihil
uerū putāt: nisi quod auditu suaue est: nihil credibile est: nisi qd̄
potest incutere uoluptatem: nemo rē ueritate ponderat: sed orna
tu. Non ergo credunt diuinis: quia fūco carent: sed ne illis quidē
qui eas interpretantur: quia sunt & ip̄i aut omnino rudes: aut cer
te parum docti. Nam ut plene sint eloquentes perraro contingit
cuius rei cā in aperto est. Eloquentia enim sęculo seruit: populo
se iactare et in rebus malis placere gestit. Si qdē ueritatē sępius ex
pugnare conat̄: ut uim suam mōstret: opes expetit: honores cōcu
piscit: sūmū deniq; gradū diḡitatis exposcit. Ergo h̄ q̄si hūilia

despicit: arcana tanq̄ cōtraria sibi fugit: q̄ppe q̄ publico gaudeat
& multitudinē celebritatēq; desideret. Eo fit: ut sapiētia & ueri-
tas idoneis p̄conib⁹ indigeat. Et si q̄ forte litteratoꝝ se ad eā cō-
tulerūt: defensionī eius nō suffecerūt. Ex his q̄ mihi noti sūt Mi-
nuti⁹ foelix non ignobilis inter caufidicos loci fuit: huius liber
cui octauio titul⁹ est declararat: quā idone⁹ ueritatis assertor esse
potuisset: si se totū ad id studiū cōtulisset. Septim⁹ quoq; Ter-
tulan⁹ fuit omni genere l̄rāꝝ perit⁹: s; in eloquēdo paꝝ facilis &
min⁹ cōpt⁹: & multū obscur⁹ fuit. Ergo ne hic qdē iatis celebri-
tatis inuenit. Vn⁹ igit̄ p̄cipuus & clarus extitit Cyprianus: q̄ ma-
gnā sibi gloriā ex artis oratoricę p̄fessiōe quęsierat: & admodū
multa cōscripsit in suo genere mirāda. Erat enī ingenio facili: co-
piofo: suauis: & quę sermonis maxima est uirt⁹ apto: ut discerne-
re nō neq̄as: utꝝ ne ornatior ī loquēdo: an faciliior in explicādo
an potētior in p̄suadēdo quisq̄ fuerit. Hic tñ placere ultra uerba
sacramētū ignorātib⁹ nō pōt: qm̄ mystica sunt quę locutus est: &
ad id p̄parata ut a solis fidelib⁹ audiant. Deniq; a doctis hui⁹
sęculi q̄bus forte scripta eius innotuerunt derideri solet. Audiui
ego quēdā hoīē; dilertū sane: q̄ eū immutata una l̄ra Coprianū
uocaret quasi elegās ingeniū: & meliorib⁹ reb⁹ aptū ad aniles fa-
bulas cōtulisset. Quod si accidit hoc ei cui⁹ eloquētia nō īsuauis
est: qd̄ tandē putem⁹ accidere illis quoꝝ sermo ieiun⁹ est & inḡ-
tus: q̄ neq; uim p̄suadendi neq; subtilitatē argumentādi: neq; ul-
lam prorsus acerbitem ad reuincendum habere potuerūt:

Capitulum. iij. Quod ex defectu doctoꝝ data est temerarijs
hominib⁹ audacia impugnandi ueritatē ignotā: & hoc p̄bat exē-
plo duoꝝ philosophoꝝ quos uiderat in bithynia.

Rgo q̄ defuerūt apud nostros idonei peritiq; doctores:
qui uehemēter q̄ acriter errores publicos redarguerēt: qui
causam omnē ueritatis ornate copioseq; defenderent: puocauit
quōsdā hęc ip̄a penuria: ut auderēt scribere cōtra ignotā sibi ue-
ritatē. Omitto eos q̄ priorib⁹ eā tēporib⁹ neq; q̄ lacefferunt. Ego
cū in bithynia l̄ras oratorias accitus docerē: contigissetq; eodeꝝ
tempore ut dei templū euerteret: duo extiterūt ibidem q̄ iacenti
atq; abiectę ueritati nescio utrum superbius an importunius in

sultarent: quoque alter aristitē se philosophiē praebebat: uerum ita uici-
osus: ut continentiae magister non minus avaritia quam libidinibus arderet:
in uictu tam sumptuosus: ut in schola uirtutis assertor: parsimonie
paupertatisque laudator: in palatio peius coenaret quam domi: tamen uicia
sua capillis & pallio: & quod maximum est uelamentum diuitiis prete-
gebat: quas ut auget ad amicitias iudicium miro ambitu penetra-
bat: eosque sibi repetere auctoritate falsi nominis obligabat: non modo ut
eorum sententias uideret: uerum etiam ut confines suos quos edibus
agricisque pellebat: a sua repetendo hac potentia retardabat. Hic uero
quod suas disputaciones moribus destruebat: uel mores suos disputati-
onibus arguebat: ipse aduersus se quis censor & accusator accerri-
mus: eodem ipso tempore quo iustus populum nefarie lacerabat: tres libros
euomit contra religionem nomenque christianum. Professus ante omnia
philosophi officium esse: erroribus hominum subuenire: atque illos ad
ueram uiam reuocare: id est ad cultus deorum: quoque numine ac maiesta-
te (ut ille dicebat) mundus gubernaret: nec pati homines imperitos quo-
rumdam fraudibus illicitis: nec simplicitas eorum prede ac pabulo sit ho-
minibus astutis. Itaque se suscepisse hoc munus philosophia dignum
ut preberet non uidentibus lumen sapientiae: non modo ut susceptis deorum
cultibus resanescant: sed etiam ut pertinaci obstinatione deposita corpo-
ris cruciameta deuitet: nec se uas membrorum lacerationes frustra perpeti
uelit. Ut autem appareret eius rei gratia opus illud elaborasset: effusus
est in principum laudes: quoque pietas & prudentia (ut quidem ipse di-
cebat) tum in ceteris rebus humanis: tum precipue in defendendis
deorum religionibus claruisset: consultum esse tandem rebus humanis: ut
cohibita impia & anili superstitione: uniuersi homines legitimis
sacris uacarent: ac propitios sibi deos experirent. Vbi autem religio-
nis eius contra quam perorabat infirmare uoluit roem: ineptus: ua-
nus: ridiculus apparuit: quod grauis ille consultor utilitatis alienae: non
modo quod oppugnaret: sed etiam quod loqueretur nesciebat. Nam si
quod nostrorum affuerunt quis temporis gratia conticesceret: animo
tamen deridere: utpote cum uideret hominem profitentem se illum
naturum alios cum ipse cecus esset: reducturum alios ab errore: cum
ipse ignoraret ubi pedes suos poneret: eruditurum alios ad uerita-
tem: cuius ille nec scintilla quod unam uidisset aliquando: quippe cum
sapientiae professor profligare sapientiam niteretur. Omnes tamen id ar-
guebant: quod illo potissimum tempore id operis esset aggressus:

quo furebat odiosa credulitas. O philosophū adulatorē ac tēpo-
ri seruientē. Verū hic p̄ sua inanitate cōtēpt⁹ est: q̄ & gratiā quā
sperauit nō est adept⁹: & gloriā quā captauit in culpā rephensio
nemq; cōuerfa est. Alius eādē materiā mordacius scripsit: q̄ erat
tūc e numero iudicū: & q̄ auctor in primis faciēde p̄secutōis fu-
it: quo scelere nō cōtēpt⁹: etiā scriptis eos quos afflixerat infecu-
tus est. Cōposuit enī libellos duos nō cōtra christianos: ne inimi-
ce insectari uideret: s; ad christianos ut humane & benigne con-
sulere putaretur: in q̄bus ita fallitatē scripturę sacre arguere co-
natus est: tanq̄ esset sibi tota cōtraria. Nam quedā capita: quę re-
pugnare sibi uidebantur exposuit: adeo multa: adeo intima enu-
merans: ut aliquando ex eade; disciplina fuisse uideatur. Quod
si fuit qs̄ eū Demosthenes poterit ab impietate defendere: cui reli-
gionis fuerat assensus & fidei: cuius nomē induerat & sacramē-
ti: quod acceperat proditor factus est: nisi forte casu in man⁹ ei⁹
diuinę litterę inciderūt. Quę igitur temeritas erit id audere dif-
soluere: quod illi nemo interpretatus est bene: q̄ aut nihil didi-
cit: aut nihil intellexit! Tantū enī abest a diuinis litteris repugnā-
tia: q̄tū ille abfuit a ueritate & fide: p̄cipue tamen Paulū & Pe-
trum lacerauit: ceterosq; discipulos tanq̄ fallacię seminatores:
quos eosdem tam rudes & indoctos fuisse testatus est. Nā quos-
dam eorum piscatorio officio quęstu; fecisse: quasi egre ferret
q̄ illam rem nō aristophanes aliquis aut aristarchus cōmētat⁹ est

Capitulum. iij. Quod a discipulis Christi uoluntas mentiē
di abfuit: qui uita; exercebant contrariam uicijs. Et quod respō-
dendum fuit blasphemię eorum: qui Christum magum fuisse
mentiti sunt: & sibiipsis contraria docuerunt.

Bfuit ergo ab his fingendi uolūtas & astutia: qm̄ rudes fu-
erūt. Aut qs̄ posset indoctus apta inter se & cohērentia fin-
gere: cū philosophorū doctissimi Plato & Aristoteles & Epi-
curus & Zeno ipsi sibi repugnantia & cōtraria dixerint! Hęc ē
enī mēdacioꝝ natura: ut cohērere nō possint. Illorū autē traditio
q̄ uera est quadrat ubiq;: ac tota sibi cōsentit: & ideo perluadet:
q̄ cōstanti ratione suffulta est. Non igitur quęstus & commodi
gratia religionem istam cōmētati sunt: quippe quā & p̄ceptis

& ipsa re eam uita; secuti sunt: que & uoluptatibus caret: & oīa que habent in bonis spernit: & q̄ nō tm̄ mortē p̄ fide subierint: sed etiam morituros esse se & scierint & p̄dixerint: & postea uniuersos qui eoꝝ disciplinā secuti essent acerbā & nefandā passuros. Ipsū; autē Christū affirmauit a iudēis fugatū: collecta noningentoꝝ hominū manu latrocinia fecisse. Quis tantę auctoritati audeat repugnare! Credam⁹ hoc plane: nā fortasse illi hoc in somnijs Apollō aliq̄s nūciauit. Tot semp̄ latrones perierunt & quotidie pereūt: utiq̄ multos & ip̄e dānasti. Quis eoꝝ post crucem suā nō dicā deus: s; hō appellatus est! Verū tu forsitan ex eo credidisti: q̄ uos homicidā Martē cōsecrasti ut deū: qd̄ tñ non fecissetis: si illū ariopagiteꝝ in crucē sustulissent. Itē cū facta eius mirabilia destrueret: nec tñ negaret: uoluit ostēdere Apolloniū; uel paria: uel maiora fecisse. Mirum q̄ Apuleū p̄termisit: cui⁹ solent & multa & mira memorari. Cur igitur o delirum caput: nemo Apolloniū p̄ deo colit: nisi forte tu sol⁹: illo scilic; deo dignus: cum quo te in sempiternum uerus deus puniet! Si magus Christus q̄ mirabilia fecit: peritior utiq̄ Apollonius (q̄ ut delcribis) cum Domician⁹ eū punire uellet: repente in iudicio nō cōparuit: q̄ ille qui comprehēsus est & cruci affixus! At enim ex hoc ipso fortasse insolentiā Christi uoluit arguere q̄ deū se cōstituerit: ut ille uerecūdiior fuisse uideat: qui cum maiora faceret (ut hic putat) tñ id sibi nō arrogauerit. Omitto nunc ipsa opera cōparare: q̄ in secūdo & supiori libro de fraude ac p̄stigijs artis magicę dixi. Nego esse quenq̄ qui nō optet in primis id sibi post mortem contingere: quod etiam reges maximi cōcupiscūt. Cur enim sibi homines sepulchra magnifica: cur statuas: cur imagines cōparant: cur aliq̄bus factis p̄claris: aut etiam morte pro ciuibus suscepta: student opiniones hominum p̄moueri! Cur deniq̄ ipse ingenij tui monumentum hoc detestabili stulticia tanq̄ coeno ēdificatū cōstituere uoluisti: nisi q̄ immortalitatē de memoria nominis speras! Stultū est igitur id putare Apolloniū uoluisse: qd̄ optaret utiq̄ si posset: q̄ nemo est qui immortalitateꝝ recuset: & maxime cū eū dicas & adoratū esse a quibusdā sicut deū: & simulachrum eius sub Herculis Alexiaci nomine constitutum ab ephesijs etiā nunc honorari non potuit: ergo post mortem deus credi: q̄ & hominē & magum fuisse cōstabat: & ideo

alieni nominis titulo affectauit diuinitatē: q̄ suo nec poterat nec
audebat. Noster uero & potuit deus credi: q̄ magus nō fuit: &
credit⁹ est: q̄ uerus fuit. Nō inqt hoc dico iccirco Apolloniū nō
haberi deū: q̄ noluerit: sed ut appareat nos sapiētiores esse q̄ mi
rabilib⁹ factis nō statim fidē diuinitatis adiunxim⁹: q̄ uos q̄ ob
exigua portēta deū credidistis. Nō est mirū si tu q̄ a dei sapien
tia lōge remot⁹ es nihil profus intelligis eoꝝ que legisti: cuz iu
dei q̄ a principio p̄phetas lectitauerāt: q̄bulq̄ sacramentum dei
fuerat obfignatū: tñ qd legerint ignorauerūt. Disce igitur si qd
tibi cordis est: non iccirco a nobis deum creditum Christum q̄
mirabilia fecit: sed q̄ uidimus in eo facta esse omnia que nobis
anunciata sunt uaticinio p̄phetaꝝ: fecit mirabilia magū putasse
mus ut & uos nuncupatis: & iudei tunc putauerunt: si non illa
ipsa facturum Christū p̄phete omnes uno spiritu p̄dixisset.
Itaq̄ deū credimus: non magis ex factis operibusq̄ mirādis: q̄
ex illa ipsa cruce quā uos sicut canes lambitis: qm̄ simul & illa
p̄dicta est. Nō igit suo testimonio (cui enī de se dicenti credi
pōt) sed p̄phetaꝝ testimonio: qui omnia que fecit ac passus est
mlto ante cecinerūt: fidē diuinitatis accepit: qd neq̄ Apollonio
neq̄ Apuleio: neq̄ cuiq̄ magoꝝ potuit: aut pōt aliquādo contin
gere. Cum igitur talia ignorantie sue deliramenta fudisset: cum
ueritatem penitus excidere connixus esset: ausus est libros suos
nefarios ac dei hostes φιλανθεϊσ̄. idest amātes ueritatis anno
tare. O cecū pectus: o mētē cimerijs (ut aiūt) tenebris acriorē: di
scipulus hic fortasse Anaxagore fuit: cui niues atramentum fue
rūt: atq̄ eadem cecitas est & uero falsitatis & mendacio uerita
tis nomen imponere. Videlicet homo subdolos uoluit lupum
sub ouis peccle celare: ut fallaci titulo posset irrbetire lectorem:
uerū esto inscitia hoc non malitia feceris. Quā tandē nobis attu
listi ueritatē: nisi q̄ assertor deoꝝ eos ipsos ad ultimū prodidi
sti? Prosecutus enim summi dei laudes: quem regem: quē maxi
mum: quē opificē rerum: quē fontem bonorū: queꝝ parentē om
nium: quem factorem: actorēq̄ uiuentium cōfessus es: ademisti
Ioui tuo regnum: eumq̄ summa potestate depulsus in ministro
rū numerū redegisti. Epilogus itaq̄ tuus arguit stulticie uanita
tis erroris. Affirmas enim deos esse & illos tamē subijcis & mā
cipas ei deo: cuius religionem conaris euertere.

Capitulum. iiii. Quare hoc opus inceptum sit: & contra quos: & ad quid proficit.

I ergo de quibus dixi cum presente me ac dolente sacrilegas suas litteras explicassent: & illorum superba impietate stimulari: & ueritatis ipsius conscientia: & ut arbitror deo suscepti hoc munus: ut omnibus ingenij mei uiribus accusatores iusticie refutarent: non ut contra hos scriberent: quod paucis uerbis obtineri poterat: sed ut omnes qui ubique idem operis efficiunt: aut effecerunt uno simul impetu perstringerent. Non dubito enim quin & alij plurimi: & multis in locis: & non modo grecis: sed etiam latinis litteris: monumentum iniusticie sue struxerunt: quibus singulis quam respondere non poteram: sic agenda mihi hanc causam putavi: ut etiam priores cum omnibus suis scriptis pertererem: & futuris omnem facultatem scribendi aut respondendi amputarem: preberent modo aures. Efficiam profecto ut quicumque ista cognouerit: aut suscipiat: quod ante denuciavit: aut quod est proximum derideri aliquando deiciatur. Quamquam Tertulianus eandem causam plene perorauerit in eo libro cui apologeticum nomen est: tamen quam aliud est accusantibus respondere: quod in defensione aut negatione sola positum est: aliud instituere quod nos facimus: in quo necesse est doctrine totius substantiam contineri: non defugiri hunc laborem: ut implerem materiam quam Cyprianus non est executus in ea oratione: quam Demetrianum (sicut ipse ait) oblatrantem; atque obstrepentem ueritati redarguere conatur: qua materia non est usus ut debuit. Non enim scripture testimonij: quam ille utique uanam: fictam: comentaticiam putabat: sed argumentis & ratione fuerat refellendus. Nam cum ageret contra hominem ueritatis ignarum dilatus paulisper diuinis lectionibus: formare hunc a principio tanquam rudem debuit: eique paulatim lucis principia monstrare: ne toto lumine obiecto caligaret. Nam sicut infans solidi ac fortis cibi capere uim non potest ob stomachi teneritudine: sed liquore lactis ac mollitudine alitur: donec firmatis uiribus uesci fortioribus possit: ita & huic oportebat: quia nondum poterat capere diuina: prius humana testimonia offerri: id est philosophorum & historicorum: ut suis potissimum refutaretur auctoribus. Quod quia ille non fecit raptus eximia eruditione diuinarum litterarum: ut his solis contentus esset quibus fides constat: accessi deo inspirante ut ego facerem

& simul ut uia; ceteris ad imitadū pararem: ac si boratu nostro docti hoīes ac dilerti huc se cōferre coeperit: & īgenia sua uimq; dicendi in hoc ueritatis cāpo iactare maluerint: euanituras breui religiōes fallas: & occasurā esse oēs; philosophiā nemo dubitauerit: si fuerit oībus p̄suasus; cū hāc solā religionē: tū etiā & solā: & uerā esse sapiētiam. Sed euagatus sum longius q̄ uolebam.

Capitulum. v. De iusticia quam non modo philosophi: sed etiam poetę qui eos p̄cesserunt tantis quęsierunt uiribus. Et quomodo pro uero haberi debeat non figmento poetico: q; iusticia terras incolebat regnāte saturno: & aurea fuisse sęcula: sed Ioue regnante iusticiam esse fugatam.

Vnc reddenda est de iusticia p̄posita disputatio: quę aut ipsa summa est uirtus: aut fons est ipsa uirtutis: quam non mō philosophi quęsierūt: sed poetę quoq; q̄ priores multo fuerūt: & ante natū philosophię nomen p̄ sapiētibus habebant. Hi plane intellexerūt abesse hāc a reb⁹ humanis: eāq; finxerūt offensam uicijs hominū cessisse e terra: in cęlūq; migrasse atq; ut docerēt qd sit iuste uiuere. Solent enī p̄cepta p̄ ambages dare: & a Saturni tēporibus: quę illi uocāt aurea repetunt exempla iusticię narrātq; in quo statu fuerit uita humana: dū illa in terra moraretur: qd qdem nō p̄ poetica fictione: sed pro uero habendum est. Saturno enī regnante nōdū deoz̄ cultibus institutis: nec adhuc illa gēte ad diuinitatis opinionē cōsecrata deus utiq; colebat: & ideo nō erāt neq; dissentiones: neq; inimicitię: neq; bella. Nondu; uesanos rabies nudauerat enīses: ut germanicus Cęsar in artheo loquit̄ carmīe. Nec cōsanguineis fuerat discordia nata immo nec alienigenis qdem: sed neq; ulli omnino gladij q̄ nudarentur fuerūt. Quis enī p̄sente ac uigente iusticia: aut de tutela sui cū nemo insidiaret: aut de pernicię alterius cogitaret: cum nemo quicq; cōcupisceret? Malebāt tenui contenti uiuere cultu: ut Cicero iu luo narrat: qd est proprium nostrę religionis. Ne signare qdem aut partiri limite campum fas erat: in medium quęrebant. Quippe cum deus communem omnib⁹ terram dedisset: ut cōmunē degerent uitam: nō ut rabida & furens auaritia sibi omnia uendicarent: nec ulli deesset quod omnibus nasceretur. Quod

poetę dictum sic accipi oportet: non ut existimemus nihil omnino tunc fuisse priuati: sed more poetico figuratum: ut intelligamus tam liberales fuisse homines: ut natas sibi fruges nō includerent: nec foli absconditis incubarent: sed pauperes ad cōmunionē propriū laboris admitterent. Flumina iam lactis: iam flumina nectaris ibant. Nec mirū cum prōptuaria iustoꝝ benigne paterēt omnibus: nec auaritia intercipiēs beneficia diuina famen sitimqꝫ uulgo faceret: sed omnes equaliter abundarēt: cum habentes non habentibus large copioseqꝫ donarent. Sed postqꝫ Saturnus a filio pulsus in latiumqꝫ delat⁹ est. Arma Iouis fugiēs: & regnis exul adeptis: cū iam populus ul' noui regis metu: uel qꝫ spōte deprauatus deū colere desisset: regemqꝫ pro deo habere coepisset: cū ipse propemodū parricida exēplo ceteris esset: ad uiolandā pietatē deseruit pprie terras iustissima uirgo: sed non ut ait Cicero. Et Iouis in regno cęliqꝫ in pte resedit. Quomō enim poterat in eius regno residere aut cōmorari: qui patrem regno expulit: bello persecutus est: exulē toto orbe iactauit: Ille malum uirus serpentibus addidit atris: pꝛedariqꝫ lupos iussit: idest odium & inuidiam & dolum hominibus sēuit: ut essent tanqꝫ serpentes uenati: tam rapaces qꝫ lupi. Quod quidem uere faciunt hi qui iustos ac fideles deo perseguūtur: dantqꝫ iudicibus sēuendi aduersus innoxios potestatem. Fortasse aliquid eiusmodi Iupiter fecerit ac expugnandam tollendamqꝫ iusticiā: & ideo efferasse serpentes ac lupos acuisse traditur. Tum belli rabies & amor successit habendi: neqꝫ immerito. Sublata enī dei religione: boni quoqꝫ ac mali scientiam perdididerunt: sic hominib⁹ intercidit cōmunitas uitę: & direptum foedus societatis humanę. Tum inter se manus inferere coeperunt & insidiari: & gloriam sibi ex humano sanguine comparare.

Capitulum. vi. **Q** cupiditas fons malorū omnium expulsa iusticias suas: idest iniquissimas pmulgauit leges. Et quomō sꝫ Ioue naturę consortes seruituti subiçerit audax: auara: ambitiosa: superba: & crudelis impietas hominum: & aureum expulit sęculū: quod sola facit puritas uerę religionis.

Vorū; omniū malorū fons cupiditas erat: quę scilicet ex cōtēptu uerę maiestatis erupit: nō tñ enī; nō participabant

alijs hi quibus aliquid affluebat: sed aliena quoq; rapibant in priuatū lucy trahentes omnia: & que antea in usus hominū etiā singuli laborabant: in paucorū domos conferebant: ut enim ceteros seruitio subiugarent in primis necessaria uitę subducere & colligere coeperūt. Ea q; firmiter cōclusa seruare ut beneficia cęlestia facerēt sua non ppter humanitatē: que nulla in ipsis erat: sed ut omnia cupiditatis & auaritię instrumēta cōderēt: leges etiā sibi nomine munitas: iniq;ssimas: iniustiissimasq; sanxerūt: qbus rapinas & auaritiā suā cōtra uim multitudinis tuerent. Tātū igit auctoritate quantū uiribus aut opibus aut malicia preualebant. Et qm nullū in his iusticię uestigiū fuit: cuius officia sunt humanitas: eqtas: misericordia: iam superba & tumida inęqualitate gaudebant: altioresq; se ceteris hominibus satellitum comitatu & ferro & insigni ueste fulgebāt. Hinc honores sibi & purpuras & fasces iuenerūt: ut securiū gladioq; terrore sbnixi: qsi iure dominoq; percussis ac pauentibus imperarent: in hac cōditione humanā uitā rex ille cōstituit: q debellato ac fugato parēte nō regnū: sed impiā tyrannidē ui & hominibus armatis occupauit. Et aureū illud iustūq; sęculū sustulit: coegitq; hoies malos & impios fieri: uel ex hoc ipso q ipsos auertit a deo ad se adorandū: qd terror insolentissimę potestatis expresserat. Quis enim non metueret eum quem arma cingebant: quē ferri & gladiatorū insuetus circūdabat! Aut qui parceret alieno: q ne patri suo qdē peccerat! Quem uero metueret qui titanaz robustā excellentēq; uiribus gentem bello uicerat: occisione deleuerat! Quid mirum si omnis multitudo insolito metu pressa: in unius adulationem cōcesserat! Hunc uerebant: huic honorē maximū deferebant. Et qm mores ac uicia regis imitari genus obsequij iudicabat. Abiecerunt omnes pietatem: ne exprobrare regi scelus uiderentur si pie uiuerent. Sic assidua imitatione corrupti: diuinum fas reliq; runt: & paulatim male uiuendi cōsuetudo mos factus est. Nec iam quicq; ex antecedentis sęculi pio atq; optimo statu mansit: sed explosa iusticia & ueritatem secū trahēs reliquit hoib; errorē: ignorantia: cęcitatē. Imprudētes igitur poetę: q eam ad cęlū confugisse cecinerūt: idest ad Iouis regnum. Si enī sęculo quod uocat aureū iusticia in terra fuit: a Ioue utiq; pulsa est: q aureū sęculū cōmutauit. Sęculi aut cōmutatio & expulsio iusticię nihil

aliud (ut dixi) q̄ desertio diuinę religionis putanda est: quę sola effecit ut hō hoīe; charū habeat: eūq; sibi fratnitatis uinculo tciat esse cōstrictū. Siq̄dē pater idem de⁹ est oīb⁹: ut dei patris cōis beneficia cū his q̄ nō habent partiat: nulli noceat: nullū premat: nō fores claudat hospiti: nō aurē precāti: sed sit largus: benefic⁹: liberalis: quas regias esse laudes Tullius existimauit. Hęc est pfecto iusticia: & hoc aureū sęculū: qđ Ioue regnāte primū corruptum: mox & ipso & omni eius pgenie cōlecrata: deoꝝ multoꝝ cultu suscepto fuerat omne sublatū.

Cap. vii. De aduētū Christi aureū sęculū restituētis in electis idest uerā reformātis religionē. Et q̄ uirtus innotescat: & pbat exercitio uicioꝝ: ut liquidū sit quare deus mala esse permiserit.

Ed deus ut parens indulgētissim⁹: appropinquāte ultimo tempore nunciū misit: q̄ uetus illud sęculū fugatq; iusticiam reduceret: ne humanū genus maximis & ppetuis agitaret erroribus. Rediit ergo species illius aurei temporis: & reddita q̄ dem terrę: sed assignata paucis iusticia est: quę nihil aliud est: q̄ dei unici sola pia & religiosa cultura. Sed moueat fortasse aliquē cur si hęc sit iusticia: nō omni humano generi sit data nec in eā multitudo uniuersa cōsenserit: magnę hoc disputationis est: cur adeo cū iusticiā terrę daret sit retēta diuersitas: quod & alio loco declarauit: & ubicūq; importune inciderit explicabiſ. Nūc designare id breuissime satis est: uirtutē aut cerni non posse nisi habeat uicia cōtraria: aut nō esse pfectā nisi exerceatur aduersis. Hanc enī deus bonoꝝ & maloꝝ uoluit esse distantia: ut qualitatē boni ex malo sciam⁹. Item mali ex bono: nec alteri⁹ ratio intelligi sublato altero pōt: deus ergo nō exclusit malū: ut ratio uirtutis cōstare posset. Quō enī patientia uim suā nomēq; retineret: si nihil esset quod pati cogere mur? Quomo laudem mereret de uota sua fides: nisi esset aliquis qui a deo uellet auertere? Nam & ideo potiores esse iniustos permilit: ut cogere ad malū possent: ideo plures ut uirtus esset preciosa quod rara est. Quod quide; ipse Quintilianus egregie ac breuiter ostendit in capite obuoluto. Nam quę inquit uirtus esset innocentia: nisi laudem raritas dedisset? Verū q̄ natura sic cōparatū est: ut odiū cupiditas: ira in id quod incubuerint agant cęcos supra hominem: uideſ culpa

uacare. Alioquin si natura pares omnibus effectus dedisset: & pietas nihil erat hoc quod uerum sit: doceat necessitas ipsa rationis. Si enim uirtus est malis: ac uicij fortiter repugnare: apparet sine malo ac uicio nullam esse uirtutem: quam deus ut absolutam perfectam redderet: retinuit id quod erat ei contrarium: cum quo depugnare posset. Agitata enim malis quatientibus: stabilitatem capit: & quanto frequentius impellitur: tanto firmiter roboratur. Hec nimis causa effecit: ut quis sit hominibus missa iusticia tamen aureum seculum non esse dicatur: quod malum non sustulit: ut retineret diuersitatem: que sacramentum diuine religionis continet sola.

Capi. viij. Quare iusticia que improbatio est non uideatur ab hominibus. Et quod homo dei templum est non aurum uel lapides. Et quod de uirtutibus colendus est non corruptibilibus donis. Et quod omnia mala ex eo proueniunt: quod plures dum colunt: quod si unus solus uere coleretur: omnes iura fraternitatis agnoscerent & exercerent.

Vi ergo putant iustum esse neminem: ante oculos habent iusticiam: sed eam nolunt cernere. Quid est enim cur illam uel in carminibus uel in omni sermone describant: conquerentes eius absentiam cum sit facillimum bonos esse si uelint? Quid uobis inane iusticiam depingitis: & optatis cadere de celo tanquam in aliquo limbo mulachro figurata? Ecce in conspectu uestro est: succipite si potestis: eamque in domicilio uestri pectoris constituite. Nec difficile nec alienum a temporibus existimetis. Estote equi ac boni: & sequetur uos sua sponte iusticia quam queritis. Deponite omnem malam cogitationem de cordibus uestris: & statim uobis illud tempus aureum reuertetur: quod aliter consequi non potestis: quod si uerum deum colere coeperitis. Vos autem manente cultu deorum: iusticiam desideratis in terra: quod fieri nullo pacto potest: sed ne tamen quod potuit: cum putatis quia nondum natis dijs istis quos impie colitis: necesse est unius dei cultum fuisse per terram: eius scilicet que execratur malitiam: exigitque bonitatem: cuius templum est non lapides aut lutum: sed homo ipse qui figuram dei gestat. Quod templum non auro & gemarum donis corruptibilibus: sed eternis uirtutum muneribus ornatur. Discite igitur si quidem uobis relique mentis est: homines ideo malos & iniustos esse quod dii colunt: & ideo mala omnia rebus humanis quotidie ingravescere: quia deus huius mundi effector & gubernator derelictus est

q̄ susceptę sunt cōtra quā fas est religiones impię. Postremo q̄
neq̄z colī q̄dem uel a paucis deū finitis. Quod si solus de^o colere
tur: nō essent diffēsiones & bella: cū scirēt hoīes se uni⁹ dei fili
os esse: ideoq̄z diuinę necessitudinis sacro & inuiolabili uinculo
copulatos: nullę fierēt insidię: cū q̄ scirēt eiūsmōi poenas deus
aīarū interfecto⁹ p̄pararet: q̄ clādestina scelera & ipsas etiā
cogitatōes p̄uidet: nō essent fraudes: neq̄z rapinę: si deo p̄ci
piēte didicissent: & suo & puo esse cōtenti: ut fragilib⁹ & cadu
cis solida & ęterna p̄ferrēt. Nō essent adulteria & mulierū p̄
stitutōes & stupra: si esset notū oībus dānari a deo. Quicq̄d ap
petiē ultra generandi cupiditatē. Nec foeminā necessitas cogeret
pudorē suū p̄phanare: ut uictū sibi obscenissimū q̄rat cū & ma
res libidinē cōtinerēt: & habentiū pia & religiosa collatio non
habētib⁹ lbueniret. Nō essent igi⁹ ut dixi hęc oīa in terris mala:
si ab hoībus in legē dei cōiurarent: si ab uniuersis fierēt que un⁹
noster popul⁹ operat⁹: q̄ beat⁹ esset: q̄q̄ aureus humanarū rerū sta
tus si p̄ totū orbē māsuētudo: & pietas: & pax: & innocentia: &
ęqtas: & tēperātia: & fides moraret. Deniq̄z ad regendos hoīes:
nō opus eē tā multis & tā uarijs legib⁹: cū ad p̄fectā inocētiā dei
lex una sufficeret: neq̄z carcerib⁹: neq̄z gladijs p̄sidū: neq̄z terro
re poenarū: cū p̄cepto⁹ celestiu⁹ salubritas humanis p̄ctorib⁹
infusa ultro ad iusticię opera hoīes erudiret. Nūc autē mali hoīes
sunt ignoratōe recti ac boni: q̄d q̄dē Cicero uidit. Disputās enīz
de legib⁹ sicut una inqt eademq̄z natura mūdus omnib⁹ partib⁹
inter se cōgruētibus cohęret ac nititur: sic omnes homines inter
se natura confusi prauitate dissentiunt: nec se intelligunt esse cō
sanguineos & subiectos oēs sub unam eadm⁹ tutelā: q̄d si tene
retur deo⁹ p̄fecto uita hoīes uiuerent. Vniuersa igi⁹ mala qb⁹
humanum genus seipsum inuicem cōficit: iniustus atq̄z impius
deo⁹ cultus induxit. Nec enī poterāt retinere pietatē: q̄ cōmunē
omnium patrē deū tanq̄ pdigi ac rebelles liberi abnegassent.

Capi. ix. Q̄ iniqui iusticiā quā sibi abesse sentiunt omnibus
abesse putant: & in eos q̄ iustiores & innocentissimi sunt: atroci
us sēuiunt: idest in seruos Christi mensurā patrū implētes q̄ ca
put omniū iustorum Christum occiderūt: eo q̄ dissimilitudo
uite criminosę siciat sanguinem innocentium.

Onnunq̄ tñ sentiūt se malos esse: & uetery seculoy statum
laudāt: & de morib⁹ suis meritifq; cōiectāt abesse iusticiā
quā obuerlātē oculis suis: nō tm̄ nō suscipiūt nec agnoscut: uey
etiā uiolenter oderūt: & psequūtur: & exterminare cōtēdūt. Fin-
gamus hanc interim nō esse iusticiā: quā nos seqmur: quō si illa
uenerit quā uerā putāt: eā recipiēt q̄ laniāt: & occidunt eos quos
& ipsi fatent̄ imitatores esse iustoy: q; bona operant̄ & iusta: cū
si tātū mō malos occiderēt: digni essent ad quos iusticia nō ueni-
ret: cui nulla fuit alia causa linquēdi terrā: q̄ humani cruoris effu-
sio: q̄tō magis cū pios inficiāt: & ipsos iusticię sectatores p ho-
stib⁹ ducāt: immo uero plusq; p hostib⁹: qbus utiq; cū aīas eorū
& opes: & liberos ferro & igni appetāt: tñ p̄ciū uictis & est loc⁹
inter arma clemētię. Aut si adeo seui placuit: nihil plus in eos
fit quā ut occidant̄: uel in seruitutē abducant̄. Hoc uero inenarra-
bile est: quod fit aduersus eos: q̄ malefacere nesciūt. Et nulli nocē-
tiores habent̄: q̄ q̄ sunt ex oib⁹ innocētes. Audēt igif hoīes impro-
bissimi iusticię facere mētionē: q̄ feras imanitate uincūt: q̄ placi-
dissimū dei gregē uastāt: ceu lupi rapaces atra in nebula: quos im-
proba uētris exegit cecos rabies. Vex hos nō uētris s; cordis ra-
bies efferauit. Nec atra in nebula: s; apta p̄datione crassant̄: nec
eos unq̄ cōsciētia scelerū reuocat: ne sanctū ac piū nomē iusticię
ore illo uiolēt: qd̄ cruore innocētiū tanq̄ rictus bestiarū madēt.
Huius tāti & tā ptinacis odij: quā potissimū cām esse dicamus
utrū ne ueritas odiū pariat ut ait poeta: q̄ si diuino spiritu insti-
ctus. An erubescunt coram iustis & bonis esse nequā: an potius
utrūq;. Nā & ueritas ideo semper inuisa est: q̄ is q̄ peccat uult ha-
bere liberū peccādi locū: nec aliter putat se malefactorū uolupta-
tibus securius perfrui posse: q̄ si nemo sit cui delicta nō placeant.
Ergo tanq̄ scelerū & malicię suę testes: extirpare funditus nitun-
tur & tollere: grauesq; sibi putant: tanq̄ uita eorū coarguat. Cur
enī sint aliqui intēpestiue boni: q̄ corruptis moribus publicis cō-
uiciū bene uiuendo faciāt: cur non omnes sint eque mali: rapaces
impudici: adulteri: periuri: cupidi: fraudulentī: quin potius au-
ferantur: quibus corā male uiuere pudet: q̄ peccantiū fontē & si
non uerbis q̄ tacent: tamen ipso uitę genere dissimili feriunt &
uerberāt! Castigare enī uidetur qcūq; diffētit. Nec est magnope
mirandū: si aduersus hoīes ista fiūt: cū aduersus ipsū deū ppter

eandē cām infurrexerit etiā populus in spe cōstitut⁹: nec dei ne-
scius: seq̄q; iustos eadē necessitas: quē ipsū iusticię uiolauit au-
ctore. Vexāt ergo & exq̄litis poenarum generib⁹ excruciat: pa-
rūq; habēt interficere quos oderunt: nisi etiā crudelitas corpori-
bus illudat: si q̄ aut̄ doloris uel mortis metu: uel suapte p̄fidia ce-
leste sacramētū deseruerint: ad funesta sacrificia cōsenserint: eos
laudāt & honorib⁹ mactāt: ut eoꝝ exēplo ceteros illiciant. Qui
aut̄ magni existimauerūt fidē: cultoresq; se dei nō abnegauerūt: in
eos uero totis carnificinē suę uirib⁹ ueluti sanguinē sitiāt: icūbūt
& desp̄atos uocāt: q̄ corpori suo minime p̄cūt: q̄si q̄c̄ desp̄at⁹
esse possit: q̄ torq̄re ac dilaniare eū quē scias inocētē. Adeo uero
nec pudor ullus apud eos supest: a q̄bus abest oīs humanitas: &
detorquēt in hoīes iustos cōuicia sibi cōgruētia: impios enī uo-
cāt: ipsi. s. p̄ij & ab humano sanguine abhorrētes: cū si & act⁹ su-
os considerent: & illorum quos tanq̄ impios damnāt: iam intel-
ligāt q̄ mēdaces sint: & his oībus q̄ aduersus bonos aut dicunt:
aut faciūt digniores. Nō enī de nostro: s; de illoꝝ numero semp̄
existūt: q̄ uias obsidāt armati: maria p̄cedent̄: uel si palā crassari
nō licuit: uenena clam tēperēt: q̄ uxores necēt ut dotes eaȳ lucrē-
tur: aut maritos ut adulteris nubāt: q̄ natos ex se pueros aut stran-
gulēt: aut si nimiū p̄ij fuerint exponāt: q̄ libidines incestas nec a
filia nec a sorore: nec a matre: nec a sacerdote contineant: qui ad-
uersus ciues suos patriāq; cōiurēt: q̄ neq; eculleū timeāt: q̄ deniq;
sacrilegia cōmittāt: & deoꝝ quos colūt templa dispolient: & ut
quę leuia sunt atq; inusitata dicam⁹: qui hēreditates captent: te-
stamenta supponant: iustos hēredes uel auferāt uel excludant: q̄
corpora sua libidinibus p̄stuant: qui deniq; immemores q̄ na-
ti sunt cū foeminis: patiētia certēt qui sanctissimā quoq; corpis
sui partē cōtra fas omne polluāt & p̄phanēt: qui uirilia sua ferro
metant: & qd̄ est scelerat⁹: ut sint religionis antistites qui nec ui-
tē quidē suę parcant: sed extinguendas publice aīas uendant: qui
si iudices sedeant: aut immeritos perdant mercede corrupti: aut
noxios impune dimittant: qui cēlū quoq; ipsum ueneficijs appe-
tāt tanq̄ eoꝝ malitiā terra nō capiat. Hęc inq̄ & his plura scelera
utiq; ab his fiunt: q̄ deos colūt. Quis int̄ hęc tot & tanta iusticię
locus est! Et ego de multis pauca collegi: nō ut arguerē: s; ut ostē-
derem: qui uolent scire omnia: Senecę libros in manu sumant:

qui moꝝ uicioꝝq; publicoꝝ & descriptor uerissimus: & accusa
tor acerrim⁹ fuit. S; & Lucilli⁹ tenebrosas; istā uitā circūscripte
breuiterq; depinxit: his vsib⁹. Nūc uero a mane ad noctē festo
atq; p̄festo: Tot⁹ itē paritq; dies populuscq; patresq; lactare ide
forū & oēs decedē nūq;. Vni se atq; eidē studio oēs dedere &
arti Verba dare ut caute possint pugnare dolose Blāditia certa
re bonū simulare uirū se. Insidias facere ut si hostes sint oib⁹ oēs
Nro aut pp̄lo qd hoꝝ pōt ob̄icere: cui⁹ Oīs religio est sine sce
lere ac sine macula uiuere. Cū igit uideāt se ac suos ea q̄ diximus
gerere: nros aut nihil aliud operari: nisi equū & bonū: poterant
si qd saperēt ex hoc intelligere: & illos q̄ bonū faciūt pios eē: &
se impios q̄ nefanda cōmittūt. Neq; enī fieri pōt ut q̄ in oib⁹ ui
tē suę actib⁹ nō errāt: in ip̄a summa errēt Hoc est in religione q̄
rerū omniū caput est. Impietas enī suscepta in eo qd est summū
bonū: p̄ cetera uniuersa frequētat eoq; fieri nō pōt: ut ipsi q̄ errāt
in omni uita: nō & in religione fallātur: qm̄ pietas in summo re
gulam tenens: tenorem suū seruat & in ceteris. Ita fit ut in utraq;
parte de conditione rerū quę gerunt: q̄lis sit summa ip̄a noscat.

Capi. x. De impia iniquoꝝ q̄ deū nesciūt pietate: & qd & ubi
sit uera pietas: quā deoꝝ cultores asseq; nequnt pp̄t: s̄biēctas cās

Perēpreciū est cognoscere illoꝝ impietate: ut ex his q̄ cle
mēter ac pie faciūt: possint intelligi q̄lia sint: quę ab his cō
tra iura pietatis gerunt. At ne quē uidear inclementē incesse: ali
quā mihi p̄sonā poeticā sumā: quę scit uel maximū pietatis exē
plū. Apud maronē. Rex ille quo iustior alter: Nec pietate fuit:
nec bello maior & armis. Quę nobis documēta iusticię ptulit
Vinxerat & post terga man⁹: quos mitteret umbris Inferias cę
so sparsuros sanguie flāmas. Quid pōt eē hac pietate demētius:
q̄ mortuis humanas uictimas imolare: & ignē cruore hominū;
tanq̄ oleo pascere! S; fortasse hoc nō ipsi⁹ uiciū fuerit s; poetę: q̄
insignē pietate uirū insigni scelere foedauit. Vbi est igit poeta
illa pietas quam sēpissime laudas! Ecce pius Aeneas fulmone cre
atos. Quattuor hic iuuenes totidē quos educat ufeus Viuētes ra
pit iferias: quos imolet ūbris: Captioq; rogi pfūdat sāguie flam
mas. Cur ergo dicebat eodē ip̄o tpe q̄ uictos hoīes ad imolatōez

mittebat. Eodem & uiuis cōcedere uellē: cū quos uiuos habebat
in p̄tate: uice pecudū iubet occidi: s̄ hęc (ut dixi) culpa nō illi⁹ fu
it: q̄ l̄ras fortasse nō didicerat: s̄ tua q̄ cū eēs erudit⁹: ignorasti
tū qd̄ esset pietas: & illud ip̄m qd̄ nefarie: qd̄ detestabiliter fecit:
pietatis officiū esse credidisti: uidelicet ob hoc unū pius uocat:
q̄ patrē dilexit. Quid q̄ bonus Aeneas haud sp̄nēda precantes
trucidauit adiurat⁹ enī p̄ eundē patrē: & sp̄m iurgētis iuli neq̄q̄
pep̄cit furis accensus & ira. Quisq̄ ne igit̄ putet hūc aliqd̄ in se
uirtutis habuisse: q̄ & furore tanq̄ stipula exarserit: & maniū pa
tris p̄ quē rogabat̄ oblitus irā frenare nō quierit. Nullo igit̄ mō
pius: q̄ nō tm̄ nō repugnātes: sed etiā precātes interemit. Dic; hic
aliqs: quē igit̄ aut ubi aut qualis est pietas? Nimirū apud eos qui
bella nesciūt: q̄ cōcordiā cū omni ui seruāt: amici sunt etiā inimi
cis: q̄ oēs hoīes p̄ fratribus diligūt: q̄ cohibere irā sciūt: omnēq̄
animi furorē trāquilla moderatōe lenire. Quāta igit̄ caligo: q̄ta
tenebray & errorū nubes hominū p̄ctora obduxit: q̄ cū se ma
xime pios putāt: tā maxie fiūt impū. Quanto enī religiosius ter
renis istis simulachris seruiūt: tāto magis scelerati aduersum no
men diuinitatis uerē existūt. Itaq̄ p̄ merito impietatis suę graui
orib⁹ malis sepe uexant: quoz̄ cām q̄ nesciūt: fortunę culpa om
nis ascribit̄: & locū inuenit Epicuri p̄bilosophia nihil ad deos p̄
tinere censentis: nec gratia eos tangi: nec ira moueri: q̄ & contēp
tores eoz̄ sepe uideant beatos: & cultores sepe miseros. Quod
eo fit: q̄ cū religiosi uideantur & natura boni: nihil tale credun
tur mereri q̄le sepe patiunt̄. Cōsolant̄ se tm̄ accusatione fortunę:
nec consentiūt quod si esset ulla: cultoribus suis nunq̄ noceret.
Merito igitur huiusmodi pietatē poena cōleqtur: & offensa di
uinitas scelere hominū; prauē religiosorū: graui eos infortunio
mactat. Qui licet sanctis moribus uiuāt in summa fide atq̄ ino
centia: tamē q̄ deos colūt: quorū ritus impios ac prophanos de
us uerus odio habet: a iusticia & a nomie uerē pietatis alieni sūt.
Nec est difficile docere: cur deorum cultores boni & iusti eē nō
possint. Quō enī sanguine abstinebunt: qui colunt cruētes deos
Martē atq̄ Bellonā? Quō aut parētibus parcent: qui expulsore;
patris sui louē: aut natis ex se infantibus: qui colunt saturnum?
Quō pudicitia tuebunt: q̄ colunt deā nudā & adulterā: & quasi
apud deos p̄stitutā? Quō se a rapinis & fraudibus abstinebūt:

qui mercurij furta nouerūt: docētis nō fraudis esse decipere: sed
astutię! Quō libidies cohercebūt: q̄ Iouē: Herculē: Libeꝝ: Apol
linē: ceterosq; uenerāt: quoꝝ adulteria & supra in mares & ioe
minas nō tm̄ doctis nota sunt: s; exp̄munt etiā in theatris atq; cā
tant: ut sint oībus notiora! Possunt ne int̄ hęc iusti eē hoīes: qui
etiā si natura sint boni: ab ipsis tm̄ d̄ys erudiant ad iusticiā! Ad
placādū enī deū quē colas his rebꝝ opꝝ est: qbꝝ illū gaudere ac de
lectari scias. Sic fit ut uitā colētū deꝝ p̄ q̄litate numinis sui for
met: qm̄ religiosissimū est cultꝝ imitari.

Capi. xi. Q̄ persecutores christianoꝝ nō mō bestię fuerint:
s; ip̄is bestijs brutiores & truciores. Quibꝝ & q̄re tormētis mar
tyres afficiāt.

Is igit̄ hominibus q̄ deoꝝ suorū moribus cōgruūt: q̄ gra
uis est & acerba iusticia: eandē impietate suā qua in ceteris
rebus utunt̄: aduersus iustos uiolenter exercet. Nec immerito a
pphetis bestię noīant̄. Preclare itaq; Mar. Tul. Etenī si nemo ē
inquit: q̄ mori malit: q̄ conuerti in aliquā figurā bestię: q̄uis men
tem hoīs habiturus quāto est miserius in hominis figura animo
esse efferato! Mibi q̄dem tanto uidetur: quāto est prestabilior a
nimus corpore. Aspernantur itaq; corpa beluarū: quibꝝ sunt ip̄i
seuiiores: sibiq; adeo placet q̄ hoīes sint nati: quoꝝ nihil nisi lini
amenta & summā figuram gerunt. Nam q̄s caucalus: quę india:
quę hircania: tā imanes tā sanguinarias bestias unq̄ aluit! Quoni
am feraz oīuz rabies usq; ad uētris facietate furit: fameq; sedata
ptinꝝ cōgescit. Illa est uera bestia: cuiꝝ una iussione funditur ater
ubiꝝ cruor. Crudelis ubiq; luctus ubiq; pavor: & plurima mor
tis imago. Nemo huiꝝ tātę beluę imanitate pōt p̄ merito descri
bere: qui uno loco recubās: tm̄ p̄ totum orbē dentibus ferreis se
quit: & nō tm̄ artus hominum dissipat: sed & ossa ipsa cōminu
it & in cineres fudit: ne q̄s extet sepulture locus: quasi uero id af
fectēt: qui deū cōfitem̄: ut ad eoꝝ sepulchra ueniatur: ac nō ut ip̄i
ad deū perueniāt. Quę nam illa feritas: quę rabies: quę insania ē
lucē uiuis terram mortuis denegasse! Dico igit̄ nihil esse miserꝝ
his hominibus: quos ministros furoris alieni: quos satellites im
pię iussiois: necessitas aut inuenit fecit. Non enim honor ille aut
p̄uectio dignitatis fuit: sed homīs dānatio ad carnificinā: dei ue
ro ad poenā sempiternā. Quę aut̄ p̄ totū orbē singuli gesserit:

enarrare impossibile est. Quis enī uoluminū numer⁹ capiet tā infinita tā uaria genera crudelitatis? Accepta enī ptāte: p suis morib⁹ qsq; sequit. Alij p nimia tumiditate plus ausi sūt q̄ uidebant alij suo pprio aduersū iustos odio: qdā naturali mētis feritate: nōnulli ut placerēt: & hoc officio uiam sibi ad altiora munirēt: alij ad occidēdū p̄cipites extiterūt: sicut un⁹ in phrygia q̄ uniuersū populū cū ip̄o pariter cōuēticulo cōcremauit: s; hic quāto seuior tāto clemētior inuenit. Illud uero pessimum gen⁹ est: cui clemētis species falsa blādit: ille seuior: ille grauior est carnifex: q̄ neminē statuit occidere. Itaq; dici nō pōt: huiusmōi iudices q̄ tā & q̄ graua tormētoꝝ genera excogitauerūt: ut ad effectū p̄positi sui puenirent. Hęc aut nō tm̄ ideo faciunt ut gloriari possint nullū se inocētū pmissē. Nā & ip̄e audiui aliquos gloriātes: q̄ administratio sua in hac pte fuerit incruenta: s; & inuidiē cā: ne aut ip̄i uincant: aut illi uirtutis suę gloriā cōsequant. Itaq; in excogitādis poenaꝝ generib⁹: nihil aliud q̄ uictoriā cogitat. Sciūt enī certamē illud esse & pugnā. Vidi ego in Bitbynia p̄sidem gaudio mirabili elatū: tanq̄ barbaroꝝ gentē aliquā subegisset: q̄ un⁹ q̄ p̄ biēniū magna uirtute restiterat: postremo cedere uisus est. Cōtendūt igit̄ ut uincant: & exquisitos dolores corporib⁹ imittūt: & nihil aliud euitāt: q̄ ut ne toti moriant. Quali uero mors tm̄ nec beatos faciat: ac nō etiā tormēta quāto fuerūt grauiora: tanto maiorē uirtutis gloriā pariāt. Illi aut p̄tinaci stulticia iubēt curā tortis diligētē adhiberi: ut ad alios cruciatus mēbra renouentur: & pareat nouus sanguis ad poenā. Quid tā piū: tā beneficū: tā humanū fieri pōt? Nō curascent tā solcite quos amarēt. Hęc ē deoꝝ disciplina. Ad hęc opa cultores suos erudiūt: hęc sacra desiderāt. Quin etiā sceleratissimi homicidę contra pios ip̄ia iura cōdiderūt. Nā & cōstitutōes sacrilegę & disputatōes iurispitorū legūt iuste. Domiti⁹ de officio p̄cōsulis libro septiō r̄scripta principū nefaria collegit: ut doceret qb⁹ poenis affici oporteret eos: q̄ se cultores dei cōfiterent.

Capi. xij. Quo ipsi carnificib⁹ grati facti sunt q̄ diligunt inimicos. Et q̄ expetibili⁹ est esse bonū & malū putari: q̄ malū esse & uideri bonum.

Vid bis faciāt: q̄ ius uocāt carnificinas ueterū tyrannorum aduersus innocentes rabide sequentiū: & cū sint iniusticię

crudelitatisq; doctores: iustos esse se tñ ac prudentes uideri uo-
lūt: cęci & hebetes ac rerū & ueritatis ignari! Adeo ne uobis o p-
dite mētes inuisa iusticia ē ut eā sūmis scelerib⁹ adeq̄tis! Adeo ne
apud uos perit inocētia: ut ne morte qdē simplici dignā iudicetis:
s; supra oīa facinora habeat: nullū facin⁹ admittere: pectusq; pu-
ab oī sceleris cōtagiōe p̄stare! Et qm̄ cōit cū deoz cultorib⁹ loq-
mur: liceat p uos benefacere nobiscū. Hęc ē enī lex n̄ra: hoc op⁹:
hęc religio: si uobis sapiētes uidemur: imitamini si stulti cōtēni-
te: aut etiā ridete si libet. Nobis enī stulticia n̄ra pdest: qd latra-
tis: qd affligitis! Nō iuidem⁹ sapiētię ur̄ę. Hęc stulticiam malui-
mus: hęc āplectimur. Hoc nobis credim⁹ expedire ut uos diliga-
m⁹: & in uosipos q odistis oīa cōferam⁹. Est apud Ciceronē nō
abhorrēs a vō loc⁹ i ea disputatōe: q̄ habet a Furio cōtra iusticiā.
Quęro inq; si duo sint quorū alt⁹ optim⁹ uir eq̄ssim⁹: lūma iu-
sticia: singulari fide: alt⁹ i signis scelere & audacia: & si in eo sit er-
rore ciuitas: ut bonū illū uirū sceleratū facinorosū nefariū putet
cōtra aut q sit iprobissim⁹ existimet eē lūma p̄bitate ac fide: pro
quo hac opiniōe oīu; ciuiū bon⁹ ille uir uexet: rapiat: man⁹ ei de-
niq; auferat: effodiant oclī: dānet: uinciat: urat: ext̄minet: egeat:
postremo iure etiā optiō oīb⁹ miserrim⁹ eē uideat. Cōtra aut ille
improb⁹ laudet: colat: ab oīb⁹ diligaat: oēs ad eū honores: oīa im-
peria: oēs opes: oēs deniq; copię cōferant. Vir deniq; optim⁹ oī-
um existiatōe & dignissim⁹ oī fortuna iudicet. Quis tandē erit
tā demēs q dubitet utrū se eē malit! Profecto q̄ si diuinaret q̄ no-
bis mala & quō euetura essent ppter iusticiā. Hoc posuit exēplū
Hęc enī populus noster patit oīa erratiū prauitate. Ecce in eo est
errore ciuitas ul' poti⁹ orbis ip̄e tot⁹: ut bonos & iustos uiros tā
q̄ malos & ipios p̄sequat: excruciet: dānet: occidat. Nā q̄ ait ne-
minē eē tam demētē q dubitet utrū se eē malit. Ille qdē ut is qui
cōtra iusticiā diserebat hoc sensit: male sapiētē malum esse cum
bona existimatōe: q̄ bonū cū mala. A nobis aut absit hęc amētia
ut falsum uero anteponam⁹. An boni nostri qualitas ex populi
potius p̄debet erroribus: q̄ ex consciētia nostra & iudicio dei.
Aut aliq̄ nos foelicitas illiciet unq̄ ut nō potius uerā bonitatem
cū omni malo: q̄ falsā cū oī p̄speritate malimus. Sua sibi habeāt
regna reges: suas diuitias diuites (ut loq̄tur Plaut⁹) suā; uero pru-
dentiam prudentes: relinquunt nobis stulticiā; nostrā: quam uel

ex hoc apparet eē sapiētia: q̄ eā nobis inuidēt. Quis enī stulto in uideat: nisi q̄ ip̄e sit stultissim⁹? Illi aut̄ nō sūt adeo stulti: ut stultis inuideāt: s; ex eo q̄ accurate q̄ solícite p̄sequūt: stultos nō esse cōcedūt. Cur enī tā crudelit̄ s̄quiūt: nisi q̄ metuūt ne in dies inualescēte iusticia cū d̄ys suis uariosis reliquant̄. Si ergo cultores deoꝝ sapiētes sūt nos stulti: q̄d metuūt ne sapiētes illiciāt a stultis

Capi. xiiij. Quod ex eo patet iusticia christianę religionis & ueritas fidei: q̄ de cultoribus deoꝝ crescit ecclesia: s; de ecclesia nec minis nec tormētis cōpelli possint ad cultū deoꝝ: lic; q̄dā sacrificasse ex infirmitate legant̄ inuiti: q̄ tñ postea p̄ poenitētia in quo Nouaciani cōsūtāt surrexerūt fortiores. Et q̄ patiētia martyrū solidissimū est christianę religionis fundamentum.

Vm aut̄ noster numer⁹ semp de deoꝝ cultorib⁹ augeatur nunq̄ uero ne in ip̄a q̄dē p̄secutōe minuat̄: qm̄ peccare homines & inq̄nari sacrificio p̄nt: auerti aut̄ a deo nō p̄nt: ual; eni; ui sua ueritas. Quis ē tā excors tāq; cęcus: q̄ nō uideat q̄ ī utraq; sit p̄te sapiētia! Sed illi malitia & furore cęcantur ne uideāt: stultoq; arbitrant̄ eē q̄ cū habeāt in sua p̄tate supplicia uitare: cruciari tñ & mori malūt: cū possint ex eo ip̄so p̄uidere nō esse stulticia: in quā tāta hominū milia p̄ orbē totū una & pari mēte cōlētūt. Si enī foemine sex⁹ infirmitate labunt̄: nā interdū isti muliere & anilē sup̄stitōem uocāt: uiri certe sapiūt: si pueri si adolescētes ip̄prouidi sunt p̄ etatē: maturi certe ac senes habēt stabile iudiciū. Si una ciuitas delipit: certe utiq; innumerabiles stulti eē nō p̄nt. Si una puīcia una natio p̄uidētia caret: cęteras oēs habere intelligētia recti necesse ē. Cū uero ab ortu solis usq; ad occasū lex diuina suscepta sit: & omnis sexus & oīs etas & gens & regionis ac parib⁹ animis deo seruiat: eadē sit ubiq; patiētia: idē contēpt⁹ mortis: intelligere debuerāt aliqd in ea re esse rōis: q̄d non sine causa usq; ad mortē defendantur: aliqd fundamenti ac soliditatis: quod eam religionē non tantum iniurijs & uexatōe soluat: sed augeat semp & faciat firmiorē. Nā & ī hoc quoq; illorū malitia cōuincit̄: q̄ euertisse se funditus religionē dei opinantur: si homines inq̄nauerint: cū & deo satisfacere liceat: & nullus sit tā malus dei cultor: qn̄ data facultate ad placidū deū reuertetur:

& quidem deuotione maiore. Peccati enī cōsciētia & met⁹ poe
ne religio forē facit: & semper multo est firmior fides quā repo
nit poenitētia. Si ergo ipsi cū deos arbitrant sibi iratos: tñ do
nis sacrificijs & odorib⁹ placare eos credūt: qd est tandē qd de
um nostrū tā imitē implacabilē putēt: ut uideat is nā christian⁹
esse nō posse: q dñs eoꝝ coact⁹ inuitusq; libauerit: nisi forte con
taminatos semel putēt animū trāslaturos: ut sua spōte iam face
re incipiāt: qd p tormēta fecerunt! Quis id officiū libens subeat:
qd ab iniuria coepit! Quis cū uideat laterū suoꝝ cicatrices non
magis oderit deos ppter q̄s ęterna insignia & ĩpressas uiscerib⁹
suis notas gestet! Ita fit ut data diuinitus pace: & q fuerūt uniuers
si redeant: & alius ppter miraculū uirtutis nouus populus acce
dat. Nā cū uideat uulgus dilacerari hoīes uarijs tormētoꝝ gene
rib⁹: & inter fatigatos carnifices inuictā tenere patiētā: extimāt
id qd res est: nec cōsēsu; tā mltoꝝ: nec p̄seueratiā moriētū uanā
esse: nec ipsa; patiētā sine deo cruciat⁹ tantos posse superare: la
trones & robusti corporis uiri eiusmodi laceratōes p̄ferre neq;
ant: exclamāt & gemit⁹ edūt. Vincunt enim dolore: q̄ deest illis
ĩsperata patiētia. Nostri aut (ut de uiris taceā) pueri & muliercu
lē tortores suos tacite uincūt: & exp̄mere illis gemitū nec ignis
pōt. Eant romani & Mutio glorient & regulo: quoꝝ alter necā
dū se hostib⁹ tradidit: qd captiuū puduit uiuere: alter ab hosti
bus dep̄hēsus: cū uideret se mortē uitare nō posse: manū foco in
iecit: ut p facinore suo satisfacer; hosti: quē uoluit occidere: eaq;
poena ueniā quā nō meruerat accepit. Ecce sexus femineus & fra
gilis ętas dilacerari se toto corpe uriq; perpetitur non necessita
te: quia licet uitare si uelint: sed uoluntate q̄ cōfidūt in deo.

Capi. xiiiij. De uera uirtute christianoꝝ: qui in culmine patien
tię cōstituti: philosophos laudatores patiētīę antecēdūt uirtute
patiēdi. Et q̄ uanū & stultū est imaginatā terrāq; ut deū colere.

Aec est uera uirtus: quā philosophi quoq; gloriabūdi nō
re sed uerbis inanibus iactāt: differētes nihil esse tā cōgru
ens uiri sapiētis grauitati atq; cōstatię: q̄ nullis terroribus de sen
tentia & pposito posse depelli: sed tanti esse cruciari & mori:
ne fidē pdat: ne ab officio discedat: ne metu mortis aut dolore

acerbo subactus aliqd faciat iniustū: nisi forte delirare illis uide-
tur. Flaccus in lyricis cū dicit. Iustū & tenacē esse ppositi uirū:
nō ciuiū ardor praua iubentiū: nō uultus instātis tyrāni mēte: q̄
rit solida: quo nihil uerū dici pōt: si hoc ad eos referat: q̄ nullos
cruciat nullā mortē recusant: ne a fide iusticiaq; declinēt: q̄ nō ty-
rānicas iussiōes nō p̄fidū gladios tremūt: quo min⁹ uerā & so-
lidā libertatē cōstātī mēte defendāt: quē in hoc solo tuēda sapiē-
tia est. Quis enī tā insolēs: tā elat⁹ est: q̄ me uetet oculos in cēlum
tollere: q̄ imponat mihi necessitatē uel colēdi qd̄ nolī u' qd̄ uelī
nō colēdi? Quid nobis iā ulterius relinq̄tur: si etiā hoc qd̄ uolū-
tate fieri oportet: libido extorquet aliena? Nemo istud efficiat: si
qd̄ est nobis ad cōtēnēdā mortē dolorēq; uirtutis est. Quā con-
stātiā si tenem⁹: cur stulti iudicamur faciētes ea quē philosophi
laudāt? Recte igif Seneca incōgruētiā hoībus obiēctās ait. Sum-
ma uirt⁹ illis uideat magn⁹ anim⁹. Et idē. Eū q̄ cōtēnit mortē p
furioso habēt: qd̄ est utiq; summę puerfitatis. Sed hi uanay reli-
gionū cultores: eadē stulticia id obūciūt: q̄ uey deū nō itelligūt
Quos Sibylla erithrēa. κωφοῦσ καὶ ἀνοήτουσ. uocat furdos
scilicet excordes: q̄ nec audiāt diuina nec sentiāt: s; terrā digitis
suis imaginatā metuant & adorent.

Capitulum. xv. Quare sapientes habentur p stultis. Et quo
modo in duabus p̄cipue uirtutibus: pietate scilicet & equitate iu-
sticia constet. Et quid pietas secundum Trismegystū. Et quid
equitas secundum Ciceronem: quarum neutram assequi potue-
runt Romani uel Grēci: nec aliqui nisi Christiani.

Vē nunc causa sit: ut eos q̄ sapientes sunt stultos putēt: ma-
gna rō est: nec enī frustra fallūt: quē nobis diligenter est ex-
plicāda ut errores suos tandē si agnoscāt: iusticia suapte natura
speciē quādā stulticię habet: quod ego & diuinis & humanis te-
stimonijs cōfirmare possū: sed nihil fortasse apud istos agem⁹
nisi eos de suis doceamus auctoribus non posse iustū quēq; esse
quod est coniunctū: cū uera religione aut sapientia nisi: idez stul-
tus esse uideat. Carneades academicę sectę philosophus cuius
in differendo quē uis fuerit: quē eloquētia: quod acumē: q̄ nescit
ipsū ex p̄dicatione Ciceronis intelliget aut Lucilli: apud quē
differēs Neptun⁹ de re difficillima ostēdit nō posse id explicare

nec si Carneadē ipsuz ortus remittat. Is cū legatus ab Atheniēsi-
bus Romā missus esset: disputauit de iusticia copiose audiente
Galba & Catone cēsorib⁹ maximis tūc oratorib⁹. S; disputatio
nē suā postridie cōtraria disputatōe s̄uertit: & iusticiā quā p̄die
laudauerat sustulit: nō q̄dā philosophi grauitate: cui⁹ prudētia
firma & stabilis debet esse lentētia: i; q̄si oratorio exercitij ge-
nere in utrāq; ptē differēdi. Qd̄ ille facere solebat ut alios q̄dlib;
asserētes posset refutare. Eā disputatōe; q̄ iusticia s̄uertit apud
Ciceronē. L. furius recordat. Credo qm̄ de republica differebat
ut defensionē laudationēq; ei⁹ induceret: sine q̄ putabat regi non
posse rēpublicā. Carneades aut̄ ut Aristotelē refelleret ac Plato-
nē iusticię patronos: p̄ma ea disputatōe collegit ea oīa quę p̄ iu-
sticia dicebāt: ut posset illa sicut fecit euertere. Erat enī facillimū
iusticiā radices nō habentē labefactare: ut diceret anhelāter labo-
rare: q̄ tñ nulla in terra fuit: ut qd̄ esset: aut q̄lis a philosophis di-
ceret. Atq; utinā tot ac tales uiri: q̄tū eloquētię q̄tū animi: tātum
etiā sciētīę ad implendā defensionē summę uirtutis habuissent:
cui⁹ origo in religione rō in eq̄tate est. Sed hi q̄ primā illā ptem
nesciuerūt: nec secūdā q̄dem tenere potuerūt. Volo aut̄ pri⁹ cir-
cūscripte ac breuīt qd̄ sit ostēdē: ut itelligat̄ philosophos igno-
rasse iusticiā: nec id qd̄ minime nouerāt potuisse defendere. Iusti-
cia quīs oēs simul uirtutes amplectat̄: tñ duę sunt omniū princi-
pales: quę ab illa diuelli separariq; nō p̄nt: pietas & eq̄tas. Nā fi-
des: tempantia: p̄bitas: innocētia: integritas: & ceterę huiusmōi
uel natura uel institutis parentū possunt inesse hisdē hoībus qui
iusticiā nesciūt: sicuti semp fuerūt. Nam Romani ueteres q̄ iu-
sticia gloriari solebāt: his utiq; uirtutib⁹ gloriabāt: quę (ut dixi) p̄-
ficiēti a iusticia possunt: & ab ipso fonte secerni. Pietas uero &
eq̄uitas quasi uenę sunt eius. His enī duob⁹ fontib⁹ constat tota
iusticia: sed caput eius & origo in illo primo est: in secundo uis
omnis ac ratio. Pietas aut̄ nihil aliud est q̄ dei notio: sicut Trif-
megystus uerissime diffiniuit: ut alio loco diximus. Si ergo pie-
tas est cognoscere deū: cui⁹ cognitionis hęc summa est ut eū co-
las: ignorat utiq; iusticiā q̄ religionē dei nō tenet. Quō enī pōt
eam ipsam nosse: q̄ unde oriat̄ ignorat: Plato quidem multa de
uno deo locutus est: a quo ait cōstitutū esse mūdū: sed nihil de
religione: somniauerat enī deū nō cognouerat. Quod si iusticię

defensionē uel ipse uel q̄libet alius implere uoluisset: in p̄mis de
orū religiones euertere debuit: q̄ cōtrarię sunt pietati. Quod q̄
dē Socrates q̄ facere tētauit in carcerē coniect⁹ est: ut iā tūc appa
rer; qd eēt futuz; his hoīb⁹: q̄ iusticiā uerā defēdere deoq; singu
lari seruire coepissent. Altera igit; iusticię ps est eq̄tas: eq̄tatē nō
dico utiq; bene iudicādi: qd̄ & ipsu; laudabile est in hoīe iusto: s;̄
se cū ceteris coęquandi: quā Cicero eq̄litate uocat. Deus q̄ hoīes
generat & inspirat: oēs eq̄uos. i. pares esse uoluit. Eandē cōditio
nē uiuendi oībus posuit. Oēs ad sapiētiā genuit: oībus immorta
litate spopōdit. Nemo enī a beneficijs eius cęlestib⁹ segregatur.
Nā sicut oībus unicū suū lumē eq̄liter diuidit: emittit oīb⁹ fon
tes: uictū sūministrat: q̄tē somni dulcissima; tribuit: sic oībus
eq̄tatē uirtutēq; largit. Nemo apud eū seruus est: nemo dñs. Si
enī cūctis idem pater est: eq̄uo iure omnes liberi sumus. Nemo
deo pauper est: nisi q̄ iusticia indiget. Nemo diues: nisi q̄ uirtu
tibus plenus est. Nemo deniq; egregius: nisi qui bonus & inno
cens fuerit. Nemo clarissimus: nisi qui opera misericordię largi
ter fecerit. Nemo p̄fectissim⁹: nisi q̄ oēs gradus uirtutis impleue
rit. Quare neq; romani: neq; gręci iusticiā tenere potuerūt: q̄ di
spares multis gradibus homines habuerunt: a pauperibus ad di
uites: ab humilibus ad potentes: a priuatis deniq; usq; ad regum
sublimissimas potestates. Vbi enī nō sunt uniuersi pares: eq̄tas
nō est: & excludit ieq̄litas ip̄a iusticiā: cui⁹ uis oīs in eo est: ut pa
res faciat eos: q̄ ad hui⁹ uite cōditōem pari sorte uenerūt.

Capi. xvi. De eq̄tate christianoꝝ: quā philosophi nō habētes
nec inuenire nec defendere potuerūt.

Vobis igit; illis iusticię fontib⁹ immunitatis: omnis uir
tus & omnis ueritas tollit: & ipsa iusticia remigrat in cęlū
Ideo nō ē ueꝝ illd̄ bonū a philosophis reptū: q̄ ignorabāt ul' un
de oriretur: uel qd̄ efficeret: quod nullis alijs p̄terq̄ nostro po
pulo reuelatū est. Dicit aliqs. Nōne sunt apud uos alij pauperes:
alij diuites: alij serui: alij domini? Nōne aliqd̄ inter singulos int̄
est? Nihil. Nec alia causa est cur nobis inuicē fratrū factū nomen
impartiam⁹: nisi q̄ pares esse nos credim⁹. Nā cū omnia huma
na nō corpe: s;̄ spiritu metiamur: tā & si corpoꝝ sit diuersa cōdi
tio: nobis tñ serui nō sunt: s;̄ eos & habem⁹ & dicim⁹ spū fratres
religione cōseruos. Diuitię quoq; nō faciunt insignes: nisi quos

possunt bonis opibus facere clariores. Diuites sunt enim non quia diuitias habent: sed quia utuntur illis ad opera iusticie. Et quia pauperes uidentur eo tantum diuites sunt: quia regunt & concupiscunt nihil. Cum igitur & liberi seruis: & diuites pauperibus: humilitate animi pares sumus: apud deum tantum uirtute discernimur. Tanto quisque sublimior est: quanto iustior. Si. n. iusticia que parum se etiam minoribus facere quam hoc ipso precelat: quod se inferioribus coequauit: tantum si non tantum quasi parum: sed etiam quasi minore se gesserit: utique multo altiore dignitatis gradum deo iudice consequetur. Nam perfecto in uita hac seculari: quam breuia & caduca sunt omnia: et preferunt se alteris homines: & de dignitate contendunt quo nihil foeditur: nihil arrogatius: nihil a sapientis ratione remotius. Rebus enim celestibus contraria sunt ista uniuersa terrena. Sicut enim sapientia hominum summa stulticia est apud deum: stulticia (ut docui) summa sapientia est: sic deo humilis & abiectus est: qui fuerat conspicuus & sublimis in terra. Nam (ut taceam) quod hec presentia terre bona: quibus magnus honor tribuitur: uirtuti contraria sunt: & uigorem mentis enervant: que tandem potest esse nobilitas! Que opes! Que potentia cum possit deus reges quoque ipsos inferiores etiam infimis facere! Et ideo consulens nobis deus: inter diuina precepta illud precipue posuit: qui se extollit humiliabitur: & qui se humiliat exaltabitur. Cuius precepti salubritas docet quod qui se apud homines planum fecerit: humilisque probuerit: hic apud deum precellens & insignis habeatur. Neque enim falsa est illa sententia: que apud Euripedem fertur in hunc modum. Que hic mala putantur: hec sunt in celo bona.

Capi. xvij. Quo Carneades & iura pro utilitate sancita: & ueram in hominibus iusticiam nisi forte stultis collegerit inueniri non posse: & ciuilis iusticia sapientiam quod habeat sed iniustam: naturalis autem iusta sit utique: sed sapientiam omnino non habent.

Christo sui causa; cur philosophi nec inuenire iusticiam nec defendere potuerunt. Nunc redeo ad illud quod intenderam. Carneades ergo quam erant infirma que a philosophis differebant: sumpsit audaciam refellendi: quod refelli posse intellexit. Eius disputatio summa hec fuit. Iura sibi homines pro utilitate sancisse scilicet uaria pro moribus: & apud eos pro temporibus sepe mutata: ius autem naturale esse nullum: omnes & homines & animantes: alias ad utilitates suas natura ducere ferri. Proinde autem nullam esse iusticiam: aut si sit aliqua summam esse stulticiam: quoniam sibi noceret alienis commodis consulens

& inferebat hęc argumēta oībus populis: q̄ florerēt imperio: & romanis quoq̄ ipsis q̄ totiut orbis potirentur dominio si iusti uelint esse: hoc est si aliena restituāt: ad causas esse redeūdū: & in necessitate ac miserijs iacendū: tū omissis cōibus ad ppria ueniebant. Bonus uir inquit si habeat seruū fugitiuū: uel domū infalubrē ac pestilentē: quę uicia solus sciat: & ideo p̄scribat ut uendat: utrū ne p̄fitebit̄ fugitiuū seruū ac pestilentē domū uendere an celabit̄ emptorē? Si p̄fitebit̄ emptori fugitiuū esse bonus q̄dē q̄ nō fallit sed tñ stultus iudicabit̄: q̄ uel puo uendet u' omnino nō uēdet. Si celauerit: erit q̄dem sapiēs q̄ rei cōsulet: sed idē mal⁹ q̄ fallit. Rursus si reperiat aliquē q̄ auricalcū se putet uendere cū sit illud aurū: aut plūbū cū sit argētū tacebit ne ut id puo emat? An id iudicabit ut magno? Stultus plane uidetur malle magno. Vnde intelligi uolebat & eū qui sit iustus ac bonus stultum esse & eū qui sit sapiēs malū. Et tñ sine p̄nitie fieri posse: ut sint homines paupertate cōtēti. Transibit ergo ad maiora: in quibus nemo pōt sine periculo uitę iustus esse. Dicebat enī nempe iusticia est hominē nō occidere: alienū prorsus nō attingere. Quid ergo iustus faciet si forte naufragiū fecerit: & aliquis imbecillior uiribus tabulā coeperit: nōne illū a tabula deturbabit: ut ipse cōscendat eaq̄ nixus euadat: cū maxime sit nullus medio mari testis? Si sapiēs est faciet: ipsi enī pereūdum est nisi fecerit. Si aut̄ mori maluerit q̄ manus inferre alteri: iam nō iustus ille: sed stultus est q̄ uitę suę nō parcat dū parcat aliene. Itē si acie suorū fusa hostes insequi coeperint & iustus ille nactus fuerit aliquē sauciū equo insidentē: ei ne p̄cet ut ipse occidatur: an deiciet ex equo ut ipse possit hostē effugere? Quod si fecerit sapiēs sed idem malus: si nō fecerit iustus sed idem stultus si necesse est. Ita ergo iusticiam cū in duas partes diuisisset: alterā ciuilē esse dicens: alterā naturalem: utrāq̄ subuertit q̄ illa ciuilis sapientia sit quidem: sed iusticia non sit. Naturalis autem iusticia sit quidem: sed non sit sapientia. Arguta hęc plane & uenenata sunt: & quę Marcus Tullius non potuerit refellere. Nā cum faciat Lēliū Furio respōdentem p̄q̄ iusticia dicentem irrefutata hęc tanq̄ foueas p̄t̄gressus est: ut uideat̄ idē Lēlius nō naturalē quę in stulticię in crimen uenerat: sed illā ciuilem defendisse iusticiam: quam Furius sapiētia; quidem esse concesserat: sed iniustam.

Capi. xviii. Contra Carneadem q̄ nec stultus potest esse iust⁹
nec sapiens iniustus. Et q̄ innocentibus & iustis deus semp̄ opti
me cōsultat & necessaria prouidet: quę patent ex diffinitione stul
ticię & sapientię. Et quę sit cognatio hominis & dei.

Vod ad p̄sentē disputatōem ptinebat: ostēdi quō iusticia
similitudinē stulticię gerat: ut appareat non sine cā decipi
eos: q̄ putant nostrę religionis hoīes stultos esse: qui talia uide
antur facere q̄lia ille p̄soluit. Nūc mai⁹ me exigi sentio: ut ostē
dā quare iusticiā de⁹ stultitię specie cōuolutā ex oculis hominū
uoluerit auferre. Si prius Furio respōdero: q̄ parū plene respon
dit Leli⁹: q̄ p̄fecto licet sapiens fuerit (ut uocabat) patrocinari tñ
uerę iusticię nullo mō poterat: q̄ caput ipsū; fontēq̄ iusticię nō
tenebat. Nobis aut̄ facili⁹ est ip̄a defensio: q̄b⁹ celesti beneficio
familiaris est: ac peni⁹ nota iusticia est: q̄q̄ illā nō nomie s; re no
uim⁹. Nā Plato & Aristoteles honesta q̄dē uolūtate iusticiā de
fendere cupierūt: effecissentq̄ aliqd̄ si conatus eorū bonus: si elo
quētia: si uirtutē ingenij diuinarūq̄; rez̄ doctrina iuuisset. Itaq̄
opus illoꝝ inane atq̄ iutile iacuit: nec cuiq̄ hominū p̄suadere po
tuerūt: ut eorū p̄scriptio uiueret: q̄ fundamētū a cęlo disciplina
illa nō habuit. Nostꝝ opus certi⁹ ut necesse est qd̄ de⁹ docuit. Illi
enī depingebāt uerbis: & imaginabant̄ iusticiā q̄ in cōspectu nō
erat: nec p̄sentib⁹ exēplis cōfirmare poterāt q̄ disserebant. Re
spōderi enī posset ab audiētib⁹ non posse ita uiui: sicut illi sua di
sputatōe p̄scripserūt adeo ut nulli adhuc extiterit: q̄ id gen⁹ uitę
seq̄rent. Nos aut̄ nō uerbis mō sed etiā exēplis ex uero petitis:
uera esse q̄ a nobis dicunt̄ ostēdam⁹. Sensit igit̄ Carneades q̄ sit
natura iusticię: nisi q̄ paȳ alte p̄spexit stulticiā nō eē: quāq̄ intelli
gere mihi uidear qua mēte id fecerit. Nō enī uere existimauit eū
stultū esse q̄ iustus est: s; cū sciret nō esse: & rōem tñ cur ita uide
ret nō cōprehēderet: uoluit ostēdere latere in abdito ueritatē: ut
decretū discipline suę tueret: cuius summa sentētia est nihil p̄ci
pi posse. Videam⁹ ergo utrū ne iusticia foedus aliquod habere
cū stulticia possit. Iustus inqt̄ si aut equū faucio: aut tabulā nau
frago nō ademerit: ut ipse animā suā liberet: stultus est. Primū;
omniū nego ullo mō fieri posse: ut homini q̄ quidem uere iu
stus sit: eiusmodi casus eueniat: q̄ iustus: neq̄ cuiq̄ irato inimic⁹

nec quicquam omnino appetit alienum. Cur enim nauiget: aut quod petat ex aliena terra cui sufficit sua! Cur autem belligeret: aut se alienis furoribus miscat: in cuius animo pax cum hominibus perpetua uersetur: scilicet peregrinis mercibus: aut humano sanguine delectabitur: quod neque lucrum sciat appetere cui sufficit uictus: & non modo ipse cedere facere: sed inesse facientibus ac spectare ducat nefas! Sed omitto ista quoniam fieri possunt ut uel inuitus ad haec subeunda cogatur. Adeo ne ergo iusticia; o Furi: uel potius o Carneade: cuius est illa omnis ratio: tanta inane: tanta superuacua: tantaque contenta deo putas: ut nihil possit nihilque habeat in sese quod ad custodiam sui ualeat: sed uidelicet quod sacramentum hominis ignorant! Ideoque ad hanc uitam temporalem referunt omnia: quanta sit uis iusticiae scire non possunt. Nam & cum de uirtute disputant: quis intelligat erumis ac miserius esse plenissimam: tamen expetendam esse aiunt sua causa. Eius enim premia quae sunt aeterna & immortalia nullo modo uident. Sic rebus omnibus ad hanc praesentem uitam relatis: uirtutem plane ad stulticiam redigunt: siquidem tantos huius uitae labores frustra & inaniter suscipit. Sed haec alio loco plene: interim de iusticia (ut coepimus) cuius tanta uis est: ut cum oculos in caelum sustulerit: a deo mereatur omnia. Recte igitur Flaccus tantam esse dixit innocentiae uim: ut ad tutelam sui non egeat nec armis nec uiribus: quacunque iter fecerit. Integer uitae scelerisque purus: non eget mauris iaculis nec arcu: nec uenenatis gruidae sagittis fasce pibetra: siue per firtes iter estuofas: siue facturus per inhospitalem caualu; uel quae loca fabulosus ambit Hidaspes. Non potest ergo fieri: quin hominem iustum inter discrimina tempestatum atque bello: caelestis tutela custodiat. Ac non etiam si cum parcidis & nocentibus nauiget: aut malis quoque parcat: ut una iusta & innocens anima liberetur: aut certe pereuntibus ceteris sola seruetur. Sed concedamus posse fieri quod proponit philosophus. Quid ergo iustus faciet si nauis fuerit: aut in equo sauciis: aut in tabula naufragis? Non inuitus confiteor: morietur potius quam occidet. Nec ideo tamen iusticia quod est singulare hominis bonum stulticiae nomen accipiet. Quid enim melius: quod clarius homini esse debet: quam innocentia: quae utique tanto perfectior sit necesse est: quanto illam perduxeris ad extremum: morique malueris: ne quod de innocentiae ratione minuat? Stulticia est inquit alienae animae parcere cum pernicie suae. Nunc etiam per amicitiam perire stultum iudicabitur. Quid ergo familiares illi Pythagorici laudant a nobis: quoque alter se tyranno uadem mortis pro altero dedit: alter ad prestitutum

tempus cū iam sponsor eius duceret: presentiam sui fecit: eūq;
interuentu suo liberauit: quoꝝ uirtus in tanta gloria nō haberet:
cū alter p amico etiā pro fide mori uoluit: sed stulti putarent.
Deniq; ob hāc ipsa; uirtutē tyrānus bis gratiā retulit utrūq; ser-
uando: & hoīs crudelissimi natura mutata est. Quin etiā depre-
catus esse dicit: ut se tertiū in amicitia reciperet: nō utiq; tāq̃ stul-
tos: s; tanq̃ bonos & sapiētes uiros. Itaq; nō uideo quare cū pro
amicitia & fide mori summa gloria cōpute: nō etiā p innocētia
perire sit hoī gloriosum. Ergo stultissimi sunt q nobis crimini
dāt: mori uelle p deo: cū ipsi eū q p hoīe uoluit mori: in celū sū-
mis laudibꝝ tollāt. Deniq; ut cōcludā disputatōem: nō posse eū
dē stultū esse ac iustū: & eū dē sapiētē & iustū docet ipa rō. Qui
enī stult⁹ est: qd sit bonū ac iustū nescit: & iō semp peccat. Ducit
enī q̃ si captiuus a uicijs: nec resistere ullo mō pōt: q̃ caret uirtute
quā nescit. Iust⁹ aut ab omni peccato se abstinet: qd alter facit nō
pōt: quā si habeat recti prauiq; noticiā. Rectum aut discernere a
prauo q̃s pōt nisi sapiēs? Ita fit ut nūq̃ possit iust⁹ eē q stult⁹ est:
neq; sapiēs q fuerit iust⁹. Qd si est uerissimū: manifestū est euz
q aut naufrago tabulā: aut equū saucio nō ademerit stultū nō eē
q hoc facere peccatum est a quo se sapiēs abstinet. Videri tamen
& ipse profiteor p hominū errorē ignorantū cuiusq; rei pro-
prietatē. Itaq; oīs hęc questio nō tam argumētis q̃ diffinitōe dif-
soluit. Stulticia igit est in factis dictisq; p ignoratiā recti ac bo-
ni erratio. Ergo stultus nō est: q ne sibi qdem parcat dūmodo al-
teri nō noceat: quod est malū. Quod qdem nobis & rō & ueri-
tas ipsa p̃scribit. In omnibꝝ enī uidemus animalibꝝ q̃ sapiētia
carēt: conciliatricē esse naturā. Nocēt igitur alijs: ut sibi profint.
Nesciunt enī q̃ malū est nocere. Homo uero qui sciētiā boni ac
mali habet abstinet se a nocendo etiā cū incōmodo suo: qd aīal
irrationale facere nō pōt. Et ideo inter summas hominū uirtu-
tes: innocētia numerat. Quibꝝ rebus apparet sapiētissimuz esse:
qui maluit perire ne noceat: ut id officiū quo a mutis discernit
seruet. Nā q uendētis errorē nō redarguit: aut auꝝ paruo emat:
aut qui nō p̃fitef fugitiuū seruū uel pestilentem se domum uen-
dere: lucro & cōmodo suo consulēs: non est ille sapiens (ut Car-
neades uideri uolebat) sed callidus & astutus. Calliditas & astu-
tia in multis quoq; aīalibus sunt: uel cum insidiant alijs & dolo

capiunt ut deuorent: uel cū infidias alioꝝ uario genere deludūt. Sapiētia uero in hominē solū cadit. Sapiētia enī est intelligētia uel ad bonū rectūq; faciendū: uel abstinētia delictōꝝ: factōrūq; improboꝝ. Lucro autē nunq̄ sapiēs studet: q; bona hęc terrēna cōtēnit: nec quēq; falli patit: q; boni uiri officiū est errores hominum corrigere: eosq; in uia reducere: siq; dē socialis hoīs est ac benefica natura: qua sola cognitionem cū deo habet.

Capitulum. xix. Q₂ ignoratio immortalitatis & dei ueri p̄dictorū causa errorū est: & mortē mereē ęternam. Et q; homo nō sit hominis genitor s; minister generatōnis. Et quare de⁹ uerā sapiētiā uoluit sub specie stulticię occultari.

Ed nimirum hęc causa efficit: ut stultus esse uideatur: qui egere aut mori malit: q̄ noceat ul' eripiat aliqd alteri: quod hominem morte deleri putant: ex eaq; persuasione omnes tumulgi: tū etiā philosophoꝝ nascunt errores. Si enī post mortem nihil sumus: p̄fecto stultissimi hoīs est: nō huic uitę cōsulere ut sit q̄ diutina: & cōmodis omnibus plena. Quod qui faciat: a iusticię regula discedat necesse est. Si autē supest hōi uita melior & longior: q; & philosophoꝝ magnoꝝ argumētis: & uatū respōsis: & p̄phetāꝝ diuinis uocib⁹ discim⁹ hęc p̄fētē cū suis bonis cōtēnere sapiētis est: cuius oīs iactura immortalitate pensat. Apud Ciceronē idē ipse iusticię defensor Lēlius: uult inquit plane uirtus honorē: nec est uirtutis ulla alia merces. Est plane & qdē uirtute dignissima: quā tu Lēli nequaq; poteris suspicari. Nihil enī diuinarū noueras litterarū quā tamē illa inquit accepit: facile exigit non acerbe. Erras uehemēter si putas ab hoīe p̄m̄ium solui posse uirtuti. Cū ipse alio loco uerissime disseras: huic uiro quas diuitias obijcies: quę imperia: quę regna. Quis ista putat humana: sua bona diuina iudicat! Quis ergo te sapiētē Lēli putet: cui ipse tibi loquaris cōtraria! Et paulo post adimis uirtuti quę dedisti: sed uidelicet ignorātia ueri facit incertā labentēq; sentētiā. Deinde quod adiūgis. Sed si aut ingrati uniuersi aut inuidi multi: aut inimici potētes: suis uirtutē p̄m̄ijs spoliāt. O q̄ fragilem quā inanem uirtutē induxisti: si spoliari pōt suo p̄m̄io. Quę si bona sua diuina iudicas ut aiebas: q; possunt existere tā ingrati

tam inuidi tam potētes: q̄ uirtutē spoliare ualeāt: his bonis que fuerint in eā collata diuinit⁹? Ne illa se inquit multis solatijs oblectat: maximeq; suo decore seipsa; sustētat. Quib⁹ solatijs quo decore: cū in crimē sepe ueniat: & in poenā; decor' ille uertatur? Quid enim si (ut Furi⁹ dicebat) rapiatur: uexetur: exterminet: egeat: auferantur ei manus: effodiant' oculi: damnetur: uinciatur: uratur: miseris etiam modis necetur: perdet ne suū prēmium uirtus? An potius peribit ipsa? Minime. Sed & mercedem sua; deo iudice accipiet & uiuet & semper uigebit. Quē si tollas nihil potest in uita hominū tam inutile tā stultū uideri esse: q̄ uirtus: cuius naturalis bonitas & honestas docere nos pōt animā non esse mortale: diuinūq; illi a deo prēmium cōstitutū. Sed iccirco uirtutē ipsa; deus sub p̄sona stulticię uoluit esse celatā: ut mysteriū ueritatis ac religionis suę esset arcanum: ut has religiones: sapientiamq; terrenā extollentē se altius: sibi multū placentē: uanitatis errorisq; dānaret: ut p̄posita deniq; difficultate: per āgustissimos tramites ad immortalitatis prēmium sublime perduceret. Docui (ut opinor) cur populus noster apud stultos stultus haberet. Nā cruciari atq; interfici malle: q̄ thura tribus digitis cōp̄hensa in focum iactare tam ineptum uidetur: q̄ in periculo uite alteri⁹ animā magis curare q̄ suā. Nesciūt enim q̄tum sit nefas adorare aliud pręterq; deū: qui condidit cęlū atq; terram: qui humanum genus finxit inspirauit luce donauit. Quod si seruoꝝ nequissim⁹ habetur: q̄ dominū suū fuga deserit: isq; uerberibus uinculis & ergastulo & cruce & omni malo dignissimus iudicatur: & si filius eodem mō p̄ditus atq; impius existimatur: q̄ patrē suū dereliquerit ne illi obsequat' : ob eāq; causam dignus putatur quod sit exheres: & cui⁹ nomē de familia in perpetuū deleatur. Quanto magis q̄ deū deserit: in quē uocabula domini & patris eque uenerāda cōueniūt. Nā ille seruū p̄cio cōparat: quid in eū beneficij cōfert pręter alimenta: que illi utilitatis suę grā sumministrat? Et q̄ filiū generat: nō habet in potestate ut cōcipiat: ut nascat: ut uiuat. Vnde apparet illū nō esse patrē: sed tm̄modo generandi ministrū. Quibus ergo supplicijs dignus est desertor eius: q̄ & dominus uerus & pater est: nisi que deus ipse cōstituit: q̄ spiritibus iniustis eternum parauit igne; quod ipse per uates suos impijs ac rebellibus comminatur?

Capitulum xx. De infania eorum qui deos colunt: & non audet ratione contendere cum fidelibus. Et quare sacramentorum suorum silentium indicat. Et quod religio pro patientia defendenda est: & ratione potius quam seuitia: ferro: uel igne. Et quantum & in quibus differunt religionis ueræ cultus & fallax.

Incantant igitur & suarum & alienarum infectores animarum: quam inexpiable facinorosa admittant. Primum quod se ipsos iugulant perditissimis demonibus seruiendo: quos deus in æterna supplicia dānauit: deinde quod nec ab alijs deum coli patiuntur: sed auertere homines ad mortifera sacramenta cōtendunt: nitunturque summa diligentia: ne quod sit anima incolumis in terra: que saluo statu suo spectet in cælum. Quid aliud dicam quam miseros: qui pro donis suorum instigationibus parati: quos deos esse opinantur: quorum neque cōditionem: neque originem: neque nomina: neque rationem sciunt: sed inherentes persuasioni uulgari libenter errant: & stulticie sue fauēt: a quibus si persuasio eius rationem regras: nullam possunt reddere: sed ad maiorum iudicia cōfugiunt: quod illi sapientes fuerint: illi probauerint: illi scierint quod esset optimum: seque ipsos sensibus spoliāt: ratione abdicant: dum alienis erroribus credunt. Sic implicati rerum omnium ignorantia nec se nec deos suos norunt. Atque utinam soli errare: soli desipere uellent. Alios etiam in consortium sui mali rapiunt: quasi habituri solatiū de perditione multorum. Sed hæc ipsa ignorantia efficit: ut in persequendis sapientibus tam mali sint: fingunt se illis cōsulere: illos ad bonam mentem: uelle reuocare. Nunc igitur hoc sermone: aut aliquid ratione reddita facere nituntur. Minime. Sed uiuatque tormētis. O mira & cæca demētia in his putat mala mens esse: qui fidem seruare conantur: in carnificibus autem bona. In his ne mala mens est: qui contra ius humanitatis: contra fas omne lacerant. An potius in his: qui ea faciunt in corporibus innocetium: que nec seuisissimi latrones: iratissimi hostes: nec immanissimi barbari aliquando fecerunt. Adeo ne etiam sibi metiuntur: ut uicissim boni ac mali nomina transferant & immutent. Quid ergo. Non diem noctem uocant: solē tenebras. Alioquin eadem imprudentia est bonis malorum nomina imponere: sapientibus stultorum: iustis impiorum: quin immo si qua illis fiducia est: uel in probitate uel in eloquentia: armet se ac resellant hæc nostra si possunt: congregiantur cominus: & singula queque discutiant: decet eos suscipere defensionem deorum suorum: ne si nostra inualuerint (ut quotidie inualescunt) cum delubris suis ac ludibrijs deserantur. Et quoniam nihil possunt: augetur enim;

illis religio dei quomagis premitur rōe: magis & hortamētis agāt
Procedāt in mediū pontifices: seu minores seu maxmi flamines
augures: itē reges sacrificoli: quique sunt sacerdotes & antistites reli
gionū: cōuocēt nos ad cōtentionē: cohortent nos ad suscipien
dos cultus deorum: psuadeant multos esse: quorum numine ac pui
dētia regant oīa: ostēdant origines & inicia sacrorū ac deorum:
quō sint mortalibus tradita: quique fons quē rō sit explicēt: pferāt quē
merces in cultu: quē poena in cōtēptu maneat: quare ab hoībus se
coli uelint: quod illis si beati sunt humana pietas cōferat. Quē oīa
nō asseueratōe ppria: nec enī ualet quicquid mortalis hoīs auctoritas:
sed diuinis aliquibus testimonijs cōfirmēt: sicuti nos facim⁹: non
est opus ui & iniuria: quia religio cogi nō potest: uerbis potius quā uer
beribus res agēda est: ut sit uolūtas: distringāt aciem ingenioꝝ suo
rū: si rō eorum uera est asserat: parati sum⁹ audire si doceāt: tacenti
bus certe nihil credim⁹: sicut nec sceleratibus quod credim⁹. Imitent
nos: ut rōem toti⁹ rei exponāt. Nos enī nō illicim⁹ ut ipsi obie
ctant: sed docemus: pbamus: ostendimus. Itaque nemo a nobis re
tinetur inuitus. Inutilis est enī deo quod fide ac deuotione caret: & ta
men nemo discedit: ipsa ueritate retinente. Doceant isti hoc mō
si qua illis fiducia ueritatis est loquant: discant. Audeant: inquam
disputare nobiscū aliquid eiusmodi: iam profecto ab aniculis quas
cōtemnunt: & a pueris nostratibus error illorum ac stulticia ridebit
Cū enī sint pitissimi: deorumque pgeniē & res gestas & imperia &
interitus & sepulchra de libris nouerint: ipsosque ritus quibus sunt
iniciati uel ex rebus gestis hominū: uel ex casibus: uel etiā ex mori
bus natos sciāt incredibilis dementia est deos putare: quos fuisse
mortales negare nō audeāt: uel si tā imprudētes fuerit ut negēt: suę
illos ac illoꝝ līę coarguēt: ipsa denique illos sacrorū inicia conuin
cent. Sciāt igitur ex hoc ipso quātū intersit inter uerū & falsum: quā
do ipsi qui sunt eloquētes psuadere nō possunt: imperiti ac ru
des possunt: quia res ipsa & ueritas loquitur. Quid ergo? Seuiūt ut
stulticiā suā dū minuere uolunt augeāt. Lōge diuersa sunt carni
ficina & pietas. Nec potest aut ueritas cū ui: aut iusticia cū crudeli
tate cōiūgi. Sed merito nō audēt de rebus quicquid docere diuinis: ne
& a nostris derideant: & a suis deserant. Nā forte uulgus cui sim
plex incorruptūque iudiciū est: si mysteria illa cognoscat: in memo
ria mortuorum cōstituta dānabit: aliudque uerū quod colat queret.

Hinc fida silētia sacris cōstituta sunt ab hoīb⁹ callidis: ut nesciat popul⁹ qd colat. Cū aut nos in eoz doctrinis uersemur: cur no bis aut nostris nō credūt: q utrūq nouim⁹: aut inuident q falsis uera pferam⁹? S; defendēda sunt inqūt publice suscepta sacra. O q̄ inbonesta uolūtate miseri errāt. Sētiūt enī nihil esse in reb⁹ hu manis religione prēstati⁹: eāq; summa ui oportere defendi. Sed ut in ipa religiōe: sic ī defensiōis genere fallunt. Defendēda enī religio est nō occidēdo: s; moriēdo nō sēuitia: sed patiētia: nec scelere s; fide. Illa enī malorū sunt: hęc bonoz. Et necesse est bonuz in religione uerfari nō malū. Nā si sanguis: si tormētis: si malo religionē defendere uelis: iā nō defendet illa: s; polluet & uiolabit. Nihil est enī tā uolūtariū: q̄ religio in q̄ si aim⁹ sacrificantis auersus est: iā sublata iā nulla est. Recta igit rō est: ut religione; patiētia uel morte defendas: in q̄ fides cōtecrata & ipi deo grata & religioni addit auctoritatem. Nā si is q in hac terreſtri militia: regi suo fidē seruet in aliquo egregio facinore: si postea uiuerit acceptior fit & carior. Si pierit lūmā cōseq̄ gloriā: qd p duce sua morte occubuerit: q̄to magis impatori oīuz deo fides seruāda est: q nō tm uiuētib⁹: s; etiā mortuis pmiū pōt uirtutis exoluere. Igit̄ dei cult⁹ qm̄ militiē celestis est: deuotōem maximam fidēq; desiderat. Quō enī de⁹ aut amabit colētē: si ipē nō amēt ab eo? Aut p̄stabit p̄cāti q̄qd orauerit: cū ad p̄candū nemo neq; ex aīo: neq; obsecrāter accedat. Isti aut cū ad sacrificādū dijs suis ueniūt: nihil intimū nihil ppriū offerūt: nō itegritatē mētis: nō reuerētiā: nō timorē. Peractis itaq; sacrificijs inanib⁹: oēz religio nē in tēplo & cū tēplo sicut inuenerāt relinquūt. Nihilq; secū ex ea neq; afferūt neq; referūt. Inde est q̄ eiūsmōi religiōes nec bonos facere p̄nt: neq; firmę atq; imutabiles esse. Traducunt itaq; ab his hoīes facile q̄ nihil ibi ad uitā: nihil ad sapiētiā: nihil ad fidē discit. Quę est. n. supstitio illoz deoz? Quę uis? Quę disciplina? Quę origo? Quę rō? Qd̄ fundamētū? Quę sba? Quo tendit: aut qd polliceſ ut ab hoīe possit fidelit̄ seruari fortit̄q; defendi: in q̄ nihil aliud uideo: q̄ ritū ad solos digitos p̄tinentē? Nra uero religio eo firma ē & solida & imutabilis: q̄ iusticiā docet q̄ nobiscū semp est: q̄ tota ī aīo colētis ē: q̄ mētē ipsa; p̄ sacrificio h̄. Illic nihil exigit aliud q̄ sanguis pecudū: & fum⁹ & iēpta libatio. Hic bona mēs: hic puꝝ pectus: innocēs uita. Illuc ueniūt

sine delectu adulterę: impudicę: lenę pccaces: & obscenę meretricę. Veniūt gladiatores: latrones: fures: uenefici: & precant̄ nihil aliud q̄ ut scelera impune cōmittāt. Quid enī latro sacrificās aut gladiator roget: nisi ut occidāt! Quid foenerari⁹: nisi ut fallat! Quid meretrix: nisi ut plurimum peccet! Quid adultera: nisi ut morte; uiri optet aut ut sua impudicitia celet! Quid lena: nisi ut multos bonis exuat! Quid fur nisi ut plura rapiat! Hic uero etiā leui cōiq; peccato loc⁹ nullus ē. Et si q̄s ad sacrificiū nō integra cōsciētia uenerit audit q̄ de⁹ cōminat̄: ille q̄ latebras cordis uidet: q̄ peccatis semp̄ infest⁹ est: & exigit iusticiā: q̄ fidē poscit. Quis hic male mēti aut male preci loc⁹ est! At illi īfoelices nec ex scelerib⁹ suis intelligūt q̄ malū sit qd̄ colūt: q̄ qd̄ flagicijs oīb⁹ inq̄nati ueniūt ad precādū: & se pie sacrificare opinant̄ si cutē lauerit: tanq̄ libidinē intra pectus inclusa; Vlli amnes abluāt: aut ulla maria purificēt. Quāto sati⁹ est mētē poti⁹ eluere q̄ malis cupiditatib⁹ sordidat̄: & uno uirtutis ac fidei lauachro uniuersa uicia depelle re. Quod q̄ fecerit quodlibet inq̄natū ac sordidū corp⁹ gerat: satis purus est.

Capi. xxi. Q. hostes suos adorat stulta gentilitas: quoꝝ cultus nō mō Christiani: s; & philosophi & domestici cultores de deorū destruant.

Sti aut̄ q̄ nesciūt qd̄ uel quō sit colēdū cęci & īprudētes ī cōtrariū cadūt. Adorāt itaq; hostes suos latrones & infēctores suos uictimis placāt: & aīas suas cū thure ip̄o cremandas aris detestabilib⁹ īponūt. Irascunt̄ etiā miseri q̄ nō si les alij p̄reant īcredibili mētīū cęcitate. Quid enī uideāt: q̄ solē nō uident! Quasi uero si dū essent: īdigerēt hoīū; auxilio aduersus cōtēptores suos: qd̄ ergo nobis irascūt: si illi nihil p̄nt: nisi q̄ ip̄i deos suos destruūt: de quoꝝ pt̄ate diffidūt: magis irreligiosi: q̄ q̄ oīno nō colūt! Cicero in suis legib⁹ cū caste ad sacrificia p̄ciperet accedere: pietatē inq̄t adhibito: opes amoueto. O q̄ sec⁹ faxit: de⁹ ip̄e uīdex erit. Recte hoc qd̄. Neq; enī fas est despare de deo: quem ideo colas q̄ pt̄atē putas. Nā quō uindicare colētis īiuriā se pōt: q̄ suā nō pōt! Libet igit̄ ex his querere cui potissimū p̄stare se putēt cogēdo inuitos ad sacrificiū. Is ne quos cogūt! At non est beneficiū qd̄ ingerit̄ recusanti: sed cōsulendum est etiam uolentibus quando quod bonū sit nesciunt. Cur ergo tam crudeliter

uexant: debilitāt: cruciant: si saluos esse uolunt? Aut unde pietas
tā impia: ut eos miseris modis aut pdāt aut inutiles faciāt: qbus
uelint esse cōsultū? An uero dūs prēstāt? At non est sacrificiū qd
exprimitab inuito. Nisi enī spōte atq; ex animo fiat: execratō est
cū hoīes p̄scriptione iniurijs carcere tormētis adacti faciunt. Si
dij sunt isti q sic colunt: aut ppter hoc solū colendi non sunt: q
sic coli uolūt: digni scilic; detestatōe hominū: qb⁹ cū lachrymis
cū gemitu: cū sanguine de mēbris oībus fluēte libat. At nos cō-
tra: nō expetimus ut deū nostrū q est omniū creator: uelit nolīt
colat aliq; inuitus: nec si nō coluerit irascimur: cōfidimus enim
maiestati eius: q tā contēptū sui possit ulcisci: q seruo & suo & la-
bores & iniurias: & ideo cū tā nefanda ppetimur: ne uerbo qdē
reluctamur: s; deo remittim⁹ ultionē: nō ut hi faciūt: q defēsores
se esse deo & suo & uideri uolūt: & seuiūt efferate aduersus nō co-
lētēs. Ex quo intelligi dat quā nō sit bonū deos colere: qm̄ bono
potius adducēdi homīes ad bonum fuerāt nō malo: sed q illud
malū est: etiā officiū eius bono caret. At enī puniendi sunt qui
destruūt religiones. Nū peius nos destruimus q natio Aegypti-
orū q turpissimas bestiarū ac pecudū figuras colūt? Quēdā etiā
pudēda dicta tanq; deos adorabēt. Nū peius tā iidē ipsi q cum
deos se colere dicāt: tñ eos publice turpiterq; deridēt: de quibus
etiā per mimos agi cū risu & uoluptate patiunt? Qualis hęc reli-
gio aut quāta maiestas putāda est: quē adoratur in templis: illu-
dit in theatris? Et q hęc fecerint nō poenas uiolati numinis pen-
dunt: sed honorati etiā laudatiq; discedūt. Nū peius nos destru-
imus: q qdam philosophi q omnino nullos deos esse aiunt: sed
omnia spōte esse nata: omnia fortuitu fieri quē geruntur? Num
peius q Epicurei: qui esse quidem deos: sed curare qd negant:
neq; irasci eos neq; gratia cōmoueri? Quibus dictis utiq; psua-
dent colendos omnino non esse: si qdem nec colentes respiciūt:
neq; non colentibus irascuntur. Preterea cū contra metus disse-
runt nihil aliud efficere conantur: q ut nemo deos timeat: & hęc
tamen ab hominibus & audiuntur libenter & differunt ipune.

Capitulum. xxij. Quare maligni spiritus instigent cultores
suos in persecutionem fidelium. Et quare uera religio uideatur
inanis.

On ergo ideo aduersus nos infaniunt: quod dum non colunt a nobis: a multis enim non colunt: sed quod ueritas penes nos est: quod (ut est uerissime dictum) odium parit. Quid igitur existimabimus: nisi nescire illos qui patiuntur? Pergitur ergo cæco & irrationabili furore: quem nos uidemus illi nesciunt. Non enim ipsi homines persequuntur: qui causam cur irascantur innocentibus non habent: sed illi spiritus contaminati ac perditii: quibus ueritas & nota est & inuisa: insinuant se mentibus eorum & instigant nescios in furorē. Hi enim quod diu pax est in populo dei fugitant iustos & pauēt. Et cum corpora hominum occupant: animasque diu uexant: adiurantur ab his: & nomine ueri dei fugantur. Quo audito tremunt & exclamant & uri uerberarique se testantur. Et interrogati qui sint: quando uenerint: quomodo in hominem irrepsertint confitentur. Sic extorti & excruciatii uirtute diuini nominis exulant propter hæc uerba & minas sanctos & iustos uiros semper oderunt: & quod per se nocere his nihil possunt: publicis eos odijs persequuntur: quos sibi graues sentiunt exercentque sequitiam: quam uiolētissime possunt: ut aut eorum fidem minuant per dolorem: aut si id efficere non quierint: auferant omnino de terra ne sint qui possint eorum nequitiam cohercere. Non me fugit quid responderi e contrario possit. Cur ergo deus ille singularis: ille magnus: quem rerum potētem: quem dominum omnium confiteris hæc fieri patitur: nec cultores suos aut uindicat aut tuetur? Cur denique qui eum non colunt opulenti & potentes & beati sunt & honoribus regnoque potiuntur eosque ipsos ditioni suæ ac potestati subiectos habent? Reddēda & huius ratio est rei: ne quid remaneat erroris. Nam in primis hæc causa est cur existimetur religio dei uiui non habere quod inducantur homines spe terrenoque ac presentium bonorum: que ad curam mentis nullo modo pertinet: quibus quod carere iustos uident & affluere iniustos & dei cultum inanē arbitrantur: in quo inesse illa non cernunt & deorumque ritus existimant ueros: quoniam cultores eorum & diuitiis: & honoribus? & regnis fruuntur. Verum hi qui sunt in ista existimatione non perspicunt alterius uim rationemque hominis que tota non in corpore sed in mente est. Nihil enim uident amplius quam uidetur corpus: scilicet quod quod uidetur oculis manibus tractabile est: imbecillum fragile mortale est: cui sunt illa omnia bona que cupiditati ac miraculo sunt opes honores imperia: quam corpori afferunt:

uoluptates: & ideo tam caduca sunt: q̄ corpus ipsuz. Animus uero in quo solo est homo: qm̄ subiect⁹ oculis nō est: nec bona ei⁹ inspicī possunt: quę in sola uirtute sunt posita: & ideo tā stabili & cōstans & ppetuus sit necesse est: sicuti ipsa uirt⁹ in qua est animi bonum.

Capitulum. xxiij. Quare deus electos suos tradita impjjs potestate uexari patitur.

Om̄gum est uniuersas uirtutū species pmere: ut de singulis doceā q̄ necesse sit sapientem ac iustum uiz lōge ab illis bonis abhorrere: quibus q̄ fruunt̄ iniusti: deorū cultus ueri & efficaces esse credunt̄: quod ad p̄sentē pertinet quęstionem: satis est si ex una uirtute id pbemus quod intendim⁹. Nempe magna & p̄cipua uirtus est patientia: qua; pariter & uulgi publice uoces: & philosophi & oratores sūmis laudibus cōcelebrant. Qd̄ si negari nō potest quin summa sit uirtus: necesse est iustum & sapientē uirū in potestate esse hominis iniusti ut capiat patientiam. Patientia est enī malorū quę aut inferuntur aut accidunt cu; equanimitate platio. Ergo iustus ac sapiens: q̄ uirtutē capit: habet in se patientiam: qua carebit omnino: si nihil patietur aduersi. Contra: qui in rebus prosperis agit impatient̄ est & uirtute maxima caret: impatientem dico q̄ nihil patitur. Innocentiā quoq; seruare nō potest: quę & ipsa iusto & sapiēti uiro ppria est uirtus: sed & nocet sepe & cōcupiscit aliena: & rapit quę cupierit p̄ iniuriā: q̄ uirtutis expers uicio peccatoq; subiectus est: & fragilitatis oblitus animo insolenter elato tumet. Inde iniusti ac deum nescientes: & diuitijs & potentia & honoribus florent. Hęc enī cuncta iniusticię p̄mia sunt: q̄ & ppetua esse non possunt: & per cupiditatem uiolentiamq; quęruntur. Iustus uero ac sapiens quia illa omnia humana sunt (ut est a Lelio dictum) sua bona di iudicat: nec alienum quicq; concupiscit: ne quem cōtra ius humanitatis lēdat omnino: nec ullam potentiam honoremue desiderat: ne cui faciat iniuriam. Scit enī cūctos ab eodē deo & ab eodē cōditore generatos iure fraternitatis esse coniunctos: sed & suo contentus & paruo: q̄ fragilitatis suę memor nō ampli⁹ quęrit: q̄ unde uitam sustentet: & ex eo ipso quod habuerit: impartitur etiam nō habenti q̄ pius est: pietas etiam summa uirtus est: &

accidit ex eo q̄ uoluptates caducas uicio fasq; cōtēnit: quaz̄ cau-
sa opes appetūt: qm̄ cōtinēs est ac libidinū uictor: & nihil tumo-
ris atq; insolētis gerens: nō extollit se altius: nec erigit superbu;
caput: sed placidus & cōcors & planus & cōis est: q̄ cōditione;
suā nouit. Cū ergo iniuriam nulli facit: nec aliena rapiat: nec sua
quoq; si auferant defendat cū sciat etiā illatam iniuriā moderate
ferre: q̄ uirtute p̄ditus est: necesse est iustū hominem subiectū
esse iniusto: & cōtumelijs ab insipiente effici sapientem: ut & il-
le peccet q̄ iniust⁹ est: & hic in se uirtutē habeat q̄ iustus est. Si q̄s
autem uolet scire plenius cur malos & iniustos deus potentes be-
atos & diuites fieri sinat: pios cōtra humiles miseros inopes eē
patiatur: sumat eū Senecę librū cui titul⁹ est. Quare bonis uiris
multa mala accidant: cū sit p̄uidentiā! In quo ille multa non pla-
ne imperitia sēculari: sed sapienter ac pene diuinitus elocutus est
deus inquit homines pro liberis habet: sed corruptos & uicio-
sos & luxuriose & delicate patit̄ uiuere: q̄ nō putat emēdatione
sua dignos. Bonos aut̄ quos diligit castigat sēpius & assiduis
laboribus ad usum uirtutis exercet: nec eos caducis ac mortalib⁹
bonis corrumpi ac deprauari sinit. Vnde nemini debet mirum
uideri si pro nostris sēpe delictis castigamur a deo: immo uero
cum uexamur ac premimur: tum maxime gratias agimus indul-
gentissimo patri: q̄ corruptelam nostram non patitur longius
procedere: sed plagis ac uerberibus emēdat. Ex quo intelligim⁹
nos esse deo curę: quoniam cū peccamus irascit̄. Nam cū possit
populo suo & opes & regna largiri sicut dederat añ iudęis: quo-
rum nos successores ac posteri sumus: iccirco etiā uoluit sub alie-
na ditione atq; imperio degere: ne rerū p̄sperarū foelicitate cor-
ruptus in luxuriam laberetur: ac dei p̄cepta contēneret: sicut il-
li maiores nostri qui sēpe terrenis ac fragilibus his bonis enerua-
ti aberrauerunt a disciplina legis uinculaq; ruperūt: prouidit er-
go quatenus cultoribus suis p̄staret quietem si mādata seruas-
sent: & tamen eos emendarēt si p̄ceptis nō obtēperassent. Itaq;
ne tam corrūperent̄ otio q̄ patres eorum: licentia p̄mi eos ab
his uoluit in quorum manibus eos collocauit: ut & labentes cō-
confirmet & corruptos ad fortitudinē repararet & fidos expe-
riat̄ ac tētet. Quomodo enim pōt̄ imperator militum suorum
probare uirtutem nisi habuerit hostem! Et illi tamen aduersari⁹

furgit inuito: q̄ mortalis est & uinci potest: deo aut̄ q̄ repugna-
ri nō pōt: ipse aduersarios nomini suo excitat: nō q̄ cōtra ipsum
deū pugnēt: sed cōtra milites eius: ut deuotionē ac fidē suorum
uel probet uel corroboret: donec pressurę uerberib⁹ defluentem
corrigat disciplinā. Est & alia causa cur aduersus nos p̄secutōes
fieri sinat: ut dei populus augeat̄. Nec est difficile monstrare cur
aut quomodo illud fiat. Primū fugāt a deoꝝ cultorib⁹ plurimi
odio crudelitatis: cui etiā talia sacrificia nō horreat: deinde plac̄
q̄busdam uirtus ac fides ipsa: nōnulli suspicant̄ deorū cultū nō
sine causa malū putari a tam multis hominib⁹: ut emori malint:
q̄ id facere qd̄ alij faciūt ut uiuant. Aliqui cupiūt scire quidnā sit
illud bonū quod ad mortē usq̄ defendit̄: qd̄ omnib⁹ quę in hac
uita iocūda & cara sunt p̄ferēt̄: a quo nec bonoꝝ nec lucis amif-
sio nec dolor corporis nec uiscerū cruciamēta deterrent: ualent hęc
plurimū sed illę maxime causę nostrorū numerū semp̄ auxerūt
Audit circūstās populus inter ipsa tormēta dicētes nō sacrificare
se lapidib⁹ humana manu factis: s; deo uiuo q̄ sit in celo. Mul-
ti hoc uerū esse intelligūt: & in pectus admittūt. Deinde ut fieri
solet in rebus incertis: dū inter se inuicē quērūt quę sit huius per-
seuerantię causa multa quę ad religionē pertinet̄ diuulgata: ac p̄
rumorē uicissim aucupata discunt̄: quę q̄ bona sunt placeant ne-
cesse est. Pręterea ultio secuta sicut semper accidit ad credendū
uehemēter impellit. Ne hęc quidē leuis causa est: q̄ immūdi dę-
monū spiritus accepta licentia multorū se corporib⁹ immergūt
quibus postea reiectis: omnes qui resanati fuerint adhęreat̄ reli-
gioni cuius potentiā senserunt. Hęc tot causę in unū collatę: ma-
gnam deo multitudinem mirabiliter acquirunt.

Capitulum. xxiiiij. Q̄ bonorū tortores torquebūtur: & ma-
las bestias de terra auferet deus.

Vicquid ergo aduersus nos mali principes moliunt̄ fieri
ip̄e p̄mittit: & tñ iniustissimi p̄secutores q̄b⁹ dei nomē cō-
tumelię ac ludibrio fuit: nō se putēt impune laturos: q̄ indigna-
tionis aduersus nos eius quasi ministri fuerūt. Punient̄ enī iudi-
cio dei: q̄ accepta potestate supra humanum modum fuerint ab-
usi: & insultauerint etiam deo superbius: eiusq̄ nomen ęternum

uestigijs suis subiēcerit impie nefarieq; calcādū. Propterea uindicta se eos celerit pollicet: & exterminatūq; bestias malas de terra. Sed idē quis populi sui uexatōes & hic in p̄senti soleat uīdicare: tñ iubet nos expectare patiēter illū celestis iudicij diē: quo ip̄e p̄ suis quēq; meritis aut honoret aut puniet. Quapropt̄ nō sperēt sacrilegē animē cōtēptos & multos fore quos sic opterunt. Veniet rabiosis ac uoracib⁹ lupis merces sua: q̄ iustas & simplices aīas nullis facinorib⁹ admittis excruciauerūt. Nos tñmō laborem⁹: ut ab hoīb⁹ nihil aliud in nobis nisi sola iusticia puniat Demus operā totis uirib⁹: ut mereamur a deo simul & ultioneq; passionis & p̄miū.

L. Coelij lactātij Firmiani diuinay institutionū aduersus gētes liber sextus: de uero cultu ad Cōstātinū imperatorem.

Q; innocentia uerissimus dei cultus est: quaz; carnalis homo corpori deditus nescit Capitulum. i.

Vod erat officiū suscepti muneris diuino spiritu instruēte: ac suffragante ipsa ueritate compleuimus. Cuius asserendę atq; illustrandę causā mihi & scientiam & fidem ipse domin⁹ noster imposuit: sine quo nec sciri quicq; potest nec explicari.

Venio nunc ad ipsum quod est summum operis huius & maximum: ut doceā quo ritu: quoue sacrificio deum coli oporteat. Id enī est hominis officiū: in eoq; solo summa rerum & omnis beatę uitę ratio cōsistit: quandoq; dē propterea facti & inspirati ab eo sumus: non ut celū uideremus & solē quod Anaxagoras putauit: ut artificem solis & cęli deū pura & integra mente coleremus: quīs autem p̄cedentibus libris p̄ ingenij mediocritate defenderim: ueritatem tñ ex ritu quoq; ipso elucere uel maxime pōt. Nihil enī sancta & singularis illa maiestas aliud ab homīe desiderat: q̄ solā innocētā: quā si q; optulerit deo pie satis religio seq; litauit. Hoīes aut̄ neglecta iusticia: cū sint omnibus flagitijs ac sceleribus inquinati: religiosos se putant si templa ac aras hostiarū sanguine cruenta uerint: si focos adorauerint: ac ueteris uini perfusione madefecerint. Quinetiā sacris dapes apparāt & exq̄sitas epulas: quasi aliquid inde libaturi offerunt. Quicquid aspectu earum: q̄cqd opere aut odore p̄ciosus est: & hęc grata